જ્ઞાનોદય પ્રકાશન દ્વારા પ્રકાશિત

ભગવાન શ્રી રજનીશ પરિચય પુસ્તિકા શ્રેણી

પ્રગટ થયેલ પુસ્તિકાઓ

મહાવીરવાણી

ભા. ૧–દિવ્ય લોકની ગાથા
ભા. ૨–ભાવ જગતનાં રહસ્ય
ભા. ૩–શરણ સ્વીકારું છું હું તમારું
ભા. ૪–ધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ મંગલ છે
ભા. ૫–અહિંસા છે ધર્મનો પ્રાણ
ભા. ૬–સંયમ છે સેતુ વિરાટ મિલનનો

(દરેક પુસ્તિકાની કિંમત રૂા. એક મહાવીરવાણીનું આખું પુસ્તક છપાઈ જતાં **રૂા. અઢારમાં** મળશે.)

મૈં કહતા આંખન દેખી

ભા. ૧–સ્વાનુભવની કસોટીએ
ભા. ૨–પાછલા જન્મનું રહસ્યોદ્ઘાટન
ભા. ૩–એક તરલ ધર્મની નવ અવધારણા
ભા. ૪–હું જલદીમાં છું.
(આખા સેટની કિંમત **રૂા. પાંચ**)

જીવનના મંદિરમાં દ્વાર છે મૃત્યુનું
(હું મૃત્યુ શિખવાડું છું. ભા.૧)
કિંમત **૧ રૂપિયો**

ધ્યાન : એક વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ
કિંમત **૨ રૂપિયા**

પ્રકાશક : સ્વામી ગોવિંદ ચૈતન્ય, જ્ઞાનોદય પ્રકાશન વતી
૧૨૯, ડૉ. એસ.એસ. રાવ રોડ, મેઘવાડી,
લાલબાગ, **મુંબઈ–૧૨**

મુદ્રક : અક્ષર પ્રિન્ટર્સ, સોરાબજી કંપાઉન્ડ, વાડજ, **અમદાવાદ–૧૩**
આવૃત્તિ પહેલી * માર્ચ ૧૯૭૩ * કિંમત ૨ રૂપિયા
કવર ડિઝાઈન–સાધુ આલોક આનંદ, શ્રી વિનય ત્રિવેદી

લવાજમ રૂા.વીસમાં કુલ રૂા. ચોવીસની પુસ્તિકાઓ મળશે.

ભૂમિકા

આ પુસ્તિકા દ્વારા રજનીશજીના ભગવાન મહાવીરના જીવન, કાર્ય અને દર્શન ઉપર અપાયેલાં અનુપમ અને અદ્ભુત પ્રવચનોના સંકલન 'મહાવીર : મેરી દૃષ્ટિમેં' નામના ગ્રંથને ગુજરાતીમાં ક્રમશ: આપવાની શરૂઆત કરતાં અનેરો આનંદ થાય છે. આખુંયે પુસ્તક આ પ્રકારની પુસ્તિકાના રૂપમાં બારસો-તેરસો પાનાનું થશે, જેને બાર-તેર ભાગમાં આવરી લેવામાં આવશે.

આ ગ્રંથને વધુ ઉપયોગી બનાવવાની દૃષ્ટિએ પ્રવચન અને પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા થયેલી ચર્ચાઓના વિષયનું વિભાગીકરણ કરી તેમાંના મુદ્દાઓને ઉપશીર્ષકના રૂપમાં રજૂ કર્યા છે. સાથે સાથે વાચકની સગવડ માટે દરેક પ્રવચન કે પ્રશ્નોત્તરીની શરૂઆતમાં પણ આપ્યા છે. આ મુદ્દાઓ — ઉપશીર્ષકો પ્રવચનના સાર-રૂપ હોવાથી વાચકના સંદર્ભ માટે ઉપયોગી થશે.

આ પુસ્તિકા 'મહાવીર : અંતર્દૃષ્ટા પ્રેમીની નજરે' — માં તા. ૨૭-૮-'૬૮ના દિવસે રાત્રે અપાયેલ પ્રથમ પ્રવચન અને ૨૮-૮-'૬૮ના દિવસે સવારે થયેલી પ્રશ્નોત્તરીની ચર્ચાઓને આવરી લીધી છે.

રજનીશે કહ્યું છે તેમ જૈન અને જૈનેતર દરેક વાચક-મિત્રને પોતાના જીવનનું રૂપાંતર કરવા માટે અને અંતર-જીવનની શોધ માટે જેવા આ પુસ્તિકા તેમ જ પછીની બધી પુસ્તિકાઓ પ્રેરણાદાયી નીવડશે એ આશાથી આ પુસ્તિકા પ્રસ્તુત છે.

ગોવિંદ ચૈતન્યના
પ્રણામ.

મહાવીર : અંતર્દ્રષ્ટા પ્રેમીની નજરે.

પ્રવચનના મુખ્ય મુદ્દાઓ

૧. મહાવીરને સમજવા માટે પ્રેમીની દ્રષ્ટિની આવશ્યકતા.
૨. મહાવીરને નગ્નતા વિષય બનાવવાનું કારણ · આત્મજ્ઞાન દિશામાં લઈ જવા માટેનું.
૩. અલગ-અલગ પ્રકારના લોકો માટે અલગ અલગ નિમિત્તો..
૪. ભિન્નતા — રૂપની, આકારની: એકતા — આત્મજ્યોતિની, શૈ
૫. મહાવીરની વિશિષ્ટતા, આકારમાંથી નિરાકારમાં જવાના કાર
૬. અસાધારણ લોકોમાં કોઈ ઊંચું-નીચું નથી હોતું.
૭. મહાવીર જેવી અસાધારણ વ્યક્તિને સમજવા માટેની દ્
૮. મહાવીરને સમજવા માટે શાસ્ત્રનો માર્ગ વ્યર્થ છે.
૯. સત્યની અનુભૂતિની અભિવ્યક્તિમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ.
૧૦. મહાવીરને સમજનાર મૌનમાં ગયા — નહિ સમજનાર ગ
૧૧. સત્ય શબ્દોમાં ઊતરતાં જ અસત્ય થઈ જાય છે.
૧૨. અભિવ્યક્તિ માટે બોલવાનું માધ્યમ વધુ જીવંત.
૧૩. અસ્તિત્વની અદ્ભુત વ્યવસ્થા — સત્યની અનુ માટેની.
૧૪. વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓની અનુભૂતિ સાથે થતો સંબં
૧૫. ધ્યાની વ્યક્તિઓ દ્વારા અપાયેલી ખબર — દૂ
૧૬. રજનીશનું આવાહ્ન — પ્રયોગો દ્વારા અસ્તિ ભૂતિઓ સાથે સંબંધ કરાવવા માટેનું.
૧૭. ગુર્જિયેફની શોધ — જિસસની શૂળીની ઘટનાનો

(૧) મહાવીરને સમજવા માટે પ્રેમીની દૃષ્ટિની આવશ્યકતા

હું મહાવીરનો અનુયાયી નથી, પ્રેમી છું. જે રીતે ક્રાઇસ્ટનો, કૃષ્ણનો, બુદ્ધનો, લાઓત્સેનો. અને મારી દૃષ્ટિએ અનુયાયી કોઈ દિવસ સમજી શકતો નથી.

દુનિયામાં બે જ પ્રકારના લોકો છે. સાધારણ રીતે અનુયાયી હોય છે અથવા વિરોધી હોય છે. નથી અનુયાયી સમજી શકતો કે નથી વિરોધી સમજી શકતો.

એક બીજો રસ્તો પણ છે, પ્રેમનો. એના સિવાય બીજા કોઈ માર્ગે કોઈ કોઈને સમજી શકતું નથી. અનુયાયીની એક મુશ્કેલી છે કે એ કોઈ એકની સાથે બંધાઈ જાય છે. તેવી જ રીતે વિરોધીની પણ મુશ્કેલી છે કે તે વિરોધમાં બંધાઈ જાય છે. ફક્ત પ્રેમી જ એક માત્ર મુક્ત છે. પ્રેમીને બંધનનું કારણ નથી. જે પ્રેમ બંધન બનતો હોય તે પ્રેમ જ નથી. તેથી મહાવીર સાથે પ્રેમ હોય તેનાથી મહાવીર જોડે બંધાવાતું નથી. મહાવીર સાથે પ્રેમ કરતાં પણ બુદ્ધ, કૃષ્ણ અને ક્રાઇસ્ટ સાથે પ્રેમ કરી શકાય છે. કારણ કે જે વસ્તુને કારણે મહાવીર પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે તે જ વસ્તુ હજારો લોકોમાં એ જ રીતે પ્રગટ થઈ છે.

મહાવીરને આપણે થોડા જ ચાહીએ છીએ ? એ જે વર્ધમાનનું શરીર છે જે જન્મતિથિમાં જકડાયેલું છે તે તો એક ઇતિહાસરેખા છે. એક દિવસ પેદા થવું અને એક દિવસ મરવું—તેને તો આપણે પ્રેમ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] નથી, [illegible]

[illegible]

છે, તેઓને [illegible] જ જ્યોતિના [illegible] નથી. જેમને

[illegible] તેમને [illegible] ? [illegible]

દેખાય [illegible] ? જેમને જ્યોતિ દેખાય તેઓ દીવાને ભૂલી

એટલે જ જેઓ દીવાને પકડી રાખે છે, તેમને જ્યોતિ નથી

અને જેઓ જ્યોતિને પ્રેમ કરે છે, તેઓ આ જ્યોતિ અ જ્યોતિનો શાના જ પ્રેમ કરશે ? તેઓ તો જે જ્યોતિમાં છે તે પ્રેમ કરશે. જ્યારે એક જ્યોતિમાં બંધાશે ત્યારે એને ક્યાંય જ્યોતિ હશે, ત્યાં દેખાશે — સૂરજમાં, ઘરમાં સળગતા નાના દ ચંદ્ર-તારામાં, અગ્નિમાં, જ્યાં જ્યાં જ્યોતિ હશે ત્યાં ત્યાં દે પરંતુ અનુગામીઓ વ્યક્તિઓ જોડે બંધાયા છે. વિરોધીઓ પણ એ સાથે જ બંધાયા છે. ફક્ત પ્રેમીને વ્યક્તિ સાથે બંધાવાની નથી. તો હું પ્રેમી છું. અને એટલા માટે મારે મહાવીર સાથે બંધન નથી. અને બંધન ન હોય ત્યારે જ સમજ હોઈ understanding હોઈ શકે છે.

(૨) મહાવીરને ચર્ચાનો વિષય બનાવવાનું કાર આત્મસ્મરણની દિશામાં લઈ જવા માટેનું.

મહાવીરને જ ચર્ચાનો વિષય કેમ બનાવ્યા તે પણ જો મહાવીર એક નિમિત્ત છે. જેમ ખૂંટી હોય છે અને કપડાં ટાંગ એનું પ્રયોજન હોય છે તેમ. કોઈ પણ ખીંટી ચાલી શકે. મહાવી કામ લાગે એ જ્યોતિના સ્મરણમાં, બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ક્રાઇસ્ટ, કોઈ કામમાં આવે. કોઈ પણ ખીંટીનો ઉપયોગ થઈ શકે. સ્મરણ એ જ્યો

જ કે જે આપણા દીવામાં પણ પ્રકાશે છે અને સ્મરણ માટે પ્રેમ જોઈએ. અનુકરણ નહિ. જ્યારે એ સ્મરણ આપણે મહાવીરનું કરીએ છીએ ત્યારે પણ એ મહાવીરનું સ્મરણ નથી.

સ્મરણ કરીએ છીએ એ તત્ત્વનું કે જે મહાવીરમાં પ્રગટ થયું છે. એ તત્ત્વનું સ્મરણ થઈ જાય તો તત્કાળ એ આત્મસ્મરણ બની જાય છે. અને જે આત્મસ્મરણ પ્રતિ લઈ જાય તે જ સાર્થક છે પરંતુ મહાવીરની પૂજા કરવાથી એ થતું નથી. પણ નવાઈ જેવું તો એ છે કે પૂજા આત્મવિસ્મરણનો ઇલાજ છે. જેઓ પોતાને ભૂલવા માગે છે, તેઓ પૂજા કરવા લાગી જાય છે. એવા લોકો માટે પણ મહાવીર ખીંટીનું કામ કરે છે.

બુદ્ધ, કૃષ્ણ બધા ખીંટીનું જ કામ આપે છે. જેઓ પોતાને ભૂલવા ઇચ્છે છે, તેઓ પોતાને ભૂલવાનાં વસ્ત્રો ખીંટી પર ટાંગી દે છે. અનુયાયી, ભક્ત, આંધળું અનુકરણ કરનારાઓ, બધા જ મહાવીર, કૃષ્ણ અને બુદ્ધની ખીંટીઓનો ઉપયોગ કરે છે અને પોતાની જાતનું વિસ્મરણ કરે છે. પૂજા, પ્રાર્થના, અર્ચના બધું વિસ્મરણ છે સ્મરણ એ તદ્દન જુદી જ વાત છે. સ્મરણનો અર્થ એ છે કે મહાવીરમાંના એ સાર-તત્ત્વને શોધી લઈએ આપણા બીજા કોઈમાંયે ક્યાંયથી પણ જો એ તત્ત્વનું દર્શન આપણે કરી શકીએ, એની એક ઝલક પણ જો આપણને મળી જાય, એનું એક સ્મરણ જો થઈ જાય, અને લાગે કે આ કોઈ પણ વ્યક્તિમાં પ્રગટ થવા સંભવ છે, તો તત્કાળ આપણને એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે આવી જ્યોતિ આપણામાં પણ શા માટે ન પ્રગટે?

પછી આપણે તે વ્યક્તિની પૂજા કરવાને બદલે એક ઊંડું દુઃખ અનુભવ કરીએ છીએ. જેમ એક પ્રગટેલા દીપકને જોઈને બુઝાયેલો દીપક દુઃખી થાય અને એને લાગે કે હું નકામો છું, હું નામ-માત્રનો દીપક છું, કારણ કે મારામાં પ્રકાશ ક્યાં છે? હું માત્ર એક

[illegible] છું કે જ્યાં [illegible] પરંતુ [illegible]
નથી. પરંતુ બુઝાયેલા દીવાઓની વચ્ચે બીજા અંધ બુઝાયેલા [illegible]
જાય તો એને ખ્યાલ પણ ન આવે. [illegible] બુઝાયેલા દીવાની તરફ
પણ જેનો ખ્યાલ નથી આવતો, તે અંધ પ્રગટેલા દીવાની પાસે [illegible]
આવી જાય છે.

(3) અલગ અલગ પ્રકારના લોકો માટે અલગ અલગ નિમિત્તો.

મહાવીર, બુદ્ધ અથવા કૃષ્ણનું પ્રગટેલા દીપકોના સિવાય મા[illegible] માટે કાંઈ વધારે પ્રયોજન નથી. એક જ વાર જો એ સળગતા દીવાનો એની જ્યોતના પ્રકાશનો ખ્યાલ આપણી આંખોને સ્પર્શી જાય, તો આપણામાં તરત જ પરિવર્તન થાય છે અને આપણા માટે નવી સંભાવનાઓનાં દ્વાર ખુલ્લાં થઈ જાય છે. જે આપણે જાણતા પણ નહોતા કે આપણે થઈ શકીએ છીએ, તેની પ્યાસ જાગે છે. એ પ્યાસ, એ તાલાવેલી એક વાર શરૂ થાય તો પછી એ ગમે તે નિમિત્તે જાગે તેની સાથે સંબંધ નથી. હું મહાવીરને, ક્રાઇસ્ટને, કૃષ્ણને, બુદ્ધને, કોઈને પણ નિમિત્ત બનાવીશ. જગતમાં અનેક પ્રકારના લોકો હોય છે. કોઈને લાઓત્ઝેમાં એ જ્યોતિનાં દર્શન થાય અને બુદ્ધમાં ન થાય; કોઈને મહાવીરમાં જ્યોતિ દેખાય અને બુદ્ધમાં ન પણ દેખાય.

એક વખત પોતાની જ જ્યોતિનાં દર્શન થઈ જાય, પછી તો લાઓત્ઝે અને બુદ્ધનો સવાલ જ નથી. પરંતુ સડક પર ચાલતા સાધારણ માણસમાં પણ જ્યોતિનાં દર્શન થવા લાગે છે. પછી તો એવો કોઈ માણસ જ નહિ દેખાય કે જેનામાં એ જ્યોતિ ન હોય. પછી તો માણસમાં જ નહિ, પરંતુ પશુપક્ષી અને પથ્થરમાં પણ એ જ જ્યોતિ દેખાવા લાગે છે. એક વખત પોતાનામાં દેખાય પછી બધે જ એનાં દર્શન થાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી સ્વયંની જ્યોતિ દેખાઈ નથી, ત્યાં સુધી મહાવીરમાં પણ દેખાય એ નક્કી નથી. એનાં કારણો છે.

દરેક વ્યક્તિની જોવાની રીતમાં ફરક હોય છે. દરેક વ્યક્તિની ગ્રાહકતામાં પણ ફરક હોય છે. સાથે સાથે દરેક વ્યક્તિમાં કુદરતી રુચિ-ભેદ પણ હોય છે. એક સુંદર સ્ત્રી હોય તે બધાને જ સુંદર લાગે એ જરૂરી નથી.

મજનૂને એના ગામના રાજાએ એક વાર કેદ કર્યો હતો. મજનૂને જે દુઃખ થયું, આખી રાત ઝાડ નીચે બેસીને એ જે રડયો, એની આંખોમાંથી આંસુની જે ધારાઓ ચાલી વગેરે બધી વાતો રાજાને કાને પહોંચી. એટલે રાજાને દયા આવી અને એને બોલાવ્યો અને કહ્યું, તું ગાંડો છે. લયલાને મેં પણ જોઈ છે. એનામાં એવું શું છે? એક સાધારણ સ્ત્રી છે. હું તારે માટે એથી પણ વધુ સુંદર છોકરીઓનો બંદોબસ્ત કરી આપીશ. જો, છોકરીઓ આવી ગઈ છે. રાજાએ બોલાવી હતી એટલે નગરની સુંદરમાં સુંદર છોકરીઓ હાજર થઈ હતી. પરંતુ મજનૂએ તેઓની સામે જોયું પણ નહિ અને એ ખૂબ હસવા લાગ્યો. એણે રાજાને કહ્યું કે તમે સમજ્યા નથી. લયલાને જોવા માટે મજનૂની આંખ જોઈએ. એ આંખ આપની પાસે નથી. એટલે આપને લયલા સાધારણ છોકરી જેવી દેખાય એ સંભવિત છે. લયલાને જોવાને માટે હું જ સમર્થ છું. હું મજનૂ છું. મજનૂની આંખ લયલાને પેદા કરે છે, એનો આવિષ્કાર કરે છે, ઉદ્‌ઘાટન કરે છે. એટલે લયલાનો જન્મ થવા મજનૂની જરૂર પડે છે.

દરેક વ્યક્તિમાં પાયાનો ભેદ છે. એટલા માટે જ દુનિયામાં આટલા બધા તીર્થંકરો, અવતારો અને આટલા ગુરુઓ છે. આ જ કારણથી એ પણ સંભવ છે કે મહાવીર અને બુદ્ધ જેવી વ્યક્તિઓ એક જ ગામમાં અને એક જ પ્રાંતમાં વર્ષો સુધી ફરી હોય છતાં ગામમાં કોઈને બુદ્ધ દેખાયા હોય. તો કોઈને મહાવીર દેખાયા હોય અને કેટલાકને એ બન્નેમાંથી એકેય ન દેખાયા હોય.

જ્યારે હું કાંઈ જોઉં છું, ત્યારે જે દેખાય છે તે મહત્ત્વનું

નથી. પણ મારી પાસે જોવા માટે વિશેષ દૃષ્ટિ છે. અને એ દૃષ્ટિ દરેકની અલગ હોય છે. કોઈકને મહાવીરમાં એ જ્યોતિ દેખાતી હોય, ત્યારે એ બિચારાની લાચારી હોય છે, કારણ કે એ કહે કે બુદ્ધમાં કાંઈ નથી અને જિસસમાં શું છે? મહંમદમાં શું છે? પરંતુ એ એની અણસમજ છે. એ જરા ઉતાવળે નિર્ણય લઈ રહ્યો છે. એ સહાનુભૂતિવાળો દેખાતો નથી. એ સમજતો નથી. જો એને કોઈ કહે કે મહાવીરમાં કાંઈ નથી, તો એ ગુસ્સે થઈ જશે. ને વખતે પણ એ એની અણસમજ જ પ્રગટ કરે છે. જ્યારે હું એમ કહું કે જિસસમાં કાંઈ નથી, ત્યારે બીજો કોઈ એમ પણ કહી શકે કે મહાવીરમાં કાંઈ નથી. મહાવીરમાં જે છે તે જોવા માટે ખાસ દૃષ્ટિ જોઈએ. હા, પૃથ્વી ઉપર તરેહ તરેહના લોકો છે, કેટલીયે જાતના લોકો છે, એમના પ્રકાર ગણાવવા પણ મુશ્કેલ છે, એટલા બધા પ્રકારના લોકો છે. પરંતુ એક વખત સામ્ય દેખાઈ જાય પછી બધી ભિન્નતાઓ દૂર થઈ જાય છે.

(૪) ભિન્નતા ... તા આત્મજ્યોતિની,

... જ્યોતિમાં ભિન્નતા
... છે, બહુ બહુ
... તેમને બનાવ્યા
... તેથી એવું બની
બીજી જાતના દીવાને
...તો નથી. પરંતુ
... ગમે તે રૂપ
... શકે કે આ
... આકારના

... નાના છે.

એક સત્ય છે — જીવતું જાગતું, સતત ગતિમાન. દીવો એક સ્થળે સ્થિર છે અને જ્યોતિ ગતિમાં છે. દીવાને કોઈ પણ સ્થિતિમાં રાખો — વાંકોચૂકો, આડો-ઊભો, ઊંચો-નીચો, નાનો-મોટો કોઈ પણ સ્થિતિ હોય તો પણ જ્યોતિ તો બસ ઊંચે ને ઊંચે ઉપરની તરફ નાચતી જતી હોય છે. જ્યોતિ ગમે તેવી હોય પણ ઉપરની તરફ દોડતી હોય છે. નિરાકારનો અનુભવ થાય છે જ્યોતિમાં અને એના ઊર્ધ્વગમનમાં. કેટલી ઝડપથી જ્યોતિનો આકાર અદૃશ્ય થાય છે! સમય પણ નથી લાગતો, જોતજોતામાં આકાર અદૃશ્ય થાય છે. બરાબર ઓળખી પણ શકતા નથી એટલામાં તો તે ચાલી જાય છે, નાની આકૃતિ થતી જાય છે અને છેવટે નિરાકારમય થઈ જાય છે. પછી શોધવા જાઓ તો મળશે નહિ. પરંતુ એવું કદી હોઈ શકે નહિ કે જે હોય તે 'નથી' થઈ જાય.

જ્યોતિ આકારનિરાકારનું મિલન છે. પ્રત્યેક પળે આકાર નિરાકારમાં જઈ રહ્યો છે. આપણે જ્યાં સુધી આકારને જોઈ રહ્યા છીએ, ત્યાં સુધી જ્યોતિને ઓળખતા નથી. કેમ કે જે આકારની પણ પાર નિરાકારમાં એક થઈ જાય છે તે જ જ્યોતિ છે. એટલા માટે એવું બને છે કે દીવાને જ જાણનારા જ્યોતિઓના સંબંધમાં ઝઘડા કરે છે. દીવાને પકડી બેસનારા જ્યોતિઓને નામે પંથ અને સંપ્રદાયો ઊભા કરે છે. જ્યોતિનો દીવા સાથે શો સંબંધ છે? દીવો માત્ર એક શક્યતા છે કે જ્યાં જ્યોતિ પ્રગટ થઈ. જ્યોતિનો જે આકાર આપણે જોયો તે પણ એક અવસર હતો કે જ્યાંથી જ્યોતિ નિરાકારમાં ભળી ગઈ.

વર્ધમાન તો દીવો છે, પણ મહાવીર જ્યોતિ. સિદ્ધાર્થ દીવો છે, પણ બુદ્ધ જ્યોતિ. જિસસ દીવો છે, પણ ક્રાઇસ્ટ જ્યોતિ. પરંતુ આપણે તો દીવાને પકડીને બેસીએ છીએ અને મહાવીરના સંબંધમાં વિચારતાં વિચારતાં વર્ધમાન સંબંધી વિચારવા માંડીએ છીએ. આનાથી ભૂલ થઈ

[illegible]

પરંતુ જ્યોતિની આરાધના કોઈ [illegible]

[illegible]

જ જોતા નથી. એની આપણે ચિંતા કરતી પણ ન [illegible] આપણે શી છીએ જ. જ્યોતિ આપણી [illegible] આપણે નથી. જ્યોતિની ચિંતા કરવી જોઈએ. [illegible] નિમિત્ત બનાવીને જ્યોતિ [illegible] વિચાર કરીએ.

(૫) મહાવીરની વિશિષ્ટતા, આકારમાંથી નિરાકારમાં જવાને કારણે.

જેમને મહાવીર મારફતે જ્યોતિના [illegible] તો તે સારું છે. પણ જેમને ત્યાંથી પ્રકાશ નથી મળતો, તેમણે કોઈ બીજાને નિમિત્ત બનાવવું જોઈએ. બધાં નિમિત્ત ઉપયોગમાં લઈ શકાય. જ્યારે હું કહું છું કે મહાવીર વિશિષ્ટ છે, ત્યારે કોઈ બીજા સાથે એમની તુલના નથી કરતો. સામાન્ય રીતે આપણે એવું વિચારીએ છીએ કે કોઈ વ્યક્તિ વિશિષ્ટ છે, તો તે કોની સરખામણીમાં? મહાવીરને હું બુદ્ધ અથવા તો ક્રાઈસ્ટ સાથે સરખાવતો નથી. પણ મહાવીર વિશિષ્ટ છે એ અર્થમાં કે એમનામાં અમુક ઘટના ઘટી છે. એ જ ઘટનાને લીધે જિસસ પણ વિશિષ્ટ છે, મહંમદ પણ વિશિષ્ટ છે અને કૉન્ફ્યૂશિયસ પણ. બધા જ આકારમાંથી નિરાકારમાં વિલીન થઈ ગયા છે. એ જ તેમની વિશિષ્ટતા છે.

આપણે અવિશિષ્ટ છીએ, સાધારણ છીએ. સાધારણ એ અર્થમાં

કે હજી આપણામાં એ ઘટના ઘટી નથી. દુનિયામાં બે જાતના લોકો છે: સાધારણ અને અસાધારણ. સાધારણનો અર્થ એ કે જે હજી દીવો છે. પણ જ્યોતિ બની શકે ખરો. સાધારણને પણ અસાધારણ બનવાનો અવસર છે, મોકો છે. એ બીજ રૂપે છે. અસાધારણ તેને જ કહીશું કે જે જ્યોતિસ્વરૂપ થઈ ગયો છે અને ત્યાં પહોંચી ગયો છે કે જ્યાં પહોંચ્યા પછી શાંતિ છે, આનંદ છે અને બધી શોધનો જ્યાં અંત આવી જાય છે. એટલે આપણે બધાં સાધારણ છીએ; છતાં અસાધારણ થઈ શકીએ છીએ. અને જ્યાં સુધી આપણે સાધારણ હોઈએ છીએ, ત્યાં સુધી એ બે વચ્ચે ભેદ ઊભા કરીએ છીએ, એ પણ આપણી અણસમજને કારણે જ.

સાધારણ બસ સાધારણ જ છે. તે પટાવાળો હોય કે રાષ્ટ્રપતિ, તેનાથી કાંઈ ફરક પડતો નથી. પટાવાળો પહેલે પગથિયે ઊભો છે, રાષ્ટ્રપતિ છેલ્લે પગથિયે પહોંચ્યો છે. પણ એ બન્ને સાધારણનાં જ રૂપ છે. પટાવાળો પણ ચઢતો જાય તો રાષ્ટ્રપતિ બની શકે અને રાષ્ટ્રપતિ પણ ઊતરતો જાય તો પટાવાળો બની જાય. આ બધોયે ખેલ એક જ સીડી ઉપર ચાલે છે. સાધારણની સીડી ઉપર બધા સાધારણ જ છે. પછી ભલે તે ગમે તે પગથિયે ઊભો હોય. એનાથી કાંઈ ફરક પડતો નથી. એક સીડી સાધારણની છે અને આ સાધારણની સીડી ઉપરથી જે છલાંગ મારે છે, તે જ અસાધારણમાં પહોંચી જાય છે.

(૬) અસાધારણ લોકોમાં કોઈ ઊંચુંનીચું નથી હોતું.

અસાધારણની એકેય સીડી નથી. અને તેથી જ બે અસાધારણ વ્યક્તિઓમાં કોઈ નીચે ઉપર હોતું નથી. તો પણ કેટલાયે લોકો પૂછે છે કે બુદ્ધ ઊંચા કે મહાવીર? કૃષ્ણ ઊંચા કે ક્રાઈસ્ટ? તો તેઓ પોતાની સાધારણની સીડીના હિસાબે અસાધારણ લોકોની તુલના કરવા બેસી જાય છે. અને એવા ગાંડા લોકો પણ છે કે જેઓ પુસ્તકો પણ લખે છે અને તેમાં કોણ ઊંચું અને કોણ નીચું તેની ચર્ચા

રે છે. એમને ખ્યાલ નથી કે ઊંચનીચનો જે ખ્યાલ છે તે સાધારણ લોકોની દુનિયાનો ખ્યાલ છે. અસાધારણ લોકો ઊંચા કે નીચા નથી હોતા. તેઓ તો ઊંચા-નીચાની દુનિયાની બહાર નીકળી ગયા હોય છે. અને ત્યારે જ તેઓ અસાધારણ કહેવાય છે. તો પછી કેવી રીતે તુલના કરી શકીએ કે કબીર ક્યાં પહોંચ્યા છે કે નાનક ક્યાં? અરે, કેટલાક લોકોએ એવાં પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે, એવા નકશા પણ બનાવ્યા છે, કે કોણ કોની ઉપર છે. આ બધા સાધારણ લોકોના ખ્યાલ છે.

અસલમાં જ્યાં સુધી ઊંચ-નીચનો ખ્યાલ હોય ત્યાં સુધી 'દીવો' છે. મોટો અને નાનો જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી 'દીવો' છે. જ્યોતિ મોટી અથવા નાની હોતી નથી. જ્યોતિ કાં તો જ્યોતિ હોય છે અથવા બિલકુલ નથી હોતી. 'જ્યોતિ મોટી અને નાની'નો શો અર્થ છે? નિરાકારમાં ભળી જવાની યોગ્યતા જેટલી નાની જ્યોતિમાં છે તેટલી જ મોટામાં મોટી જ્યોતિમાં છે. નિરાકારમાં ભળી જવું એનું નામ જ અસાધારણ થવું. પછી નાની જ્યોતિ કોણ અને મોટી જ્યોતિ કોણ? નાની જ્યોતિ ધીરે ધીરે ભળી જાય છે. મોટી જ્યોતિ એકદમ એક થઈ જાય છે, એ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે. તેને પણ જરા સમજી લઈએ.

હજારો વર્ષ સુધી એવી જ સમજ ચાલતી હતી કે જો આપણે એક મકાનના છાપરા ઉપર ચડીને એક નાનો અને એક મોટો એમ બે પથ્થર એકી સાથે નીચે પડવા દઈએ તો મોટો પથ્થર જમીન પર પહેલાં પડશે અને નાનો પછી. હજારો વર્ષ સુધી લોકો આમ જ માનતા હતા. કોઈએ પથ્થર ગબડાવી જોયા નહોતા; કેમ કે એમાં કોઈ જાતની શંકા એ લોકોને હતી નહિ. વાત તર્કસંગત લાગતી હતી, એટલે કદાચ કોઈ કહે કે આપણે પ્રયોગ કરી જોઈએ તો લોકો એને પાગલ કહેતા. આ કોઈ પ્રયોગ કરવા જેવી વાત છે — એવું લોકોને લાગતું જ નહિ. મોટો પથ્થર પહેલો પડે, કારણ કે એ વધુ વજનદાર છે અને નાનો પાછળથી પડે, કારણ કે એ ઓછો વજનદાર છે. પરંતુ

લોકોને જ્ઞાન નહોતું કે પડવાની ક્રિયામાં નાના-મોટાનો પ્રશ્ન નથી, સવાલ gravitationનો, પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણનો છે. અને ગુરુત્વાકર્ષણ બન્ને પથ્થર પર એકસરખી રીતે કામ કરે છે. એ નાના-મોટાનો ભેદ રહેતું નથી. તો જ્યારે પહેલી જ વાર જે માણસે એક ટાવર પર રહીને નાનો અને મોટો બે પથ્થર સાથે ગબડાવી જોયા, તે માણસ અદ્ભુત હોવો જોઈએ. જ્યારે બન્ને પથ્થર એકી સાથે નીચે પડ્યા ત્યારે એ પોતે પણ ગભરાયો હશે. એને પણ વિશ્વાસ બેઠો નહિ હોય. વારંવાર પ્રયોગ કરી જોયો હશે, કેમ કે નહિ તો લોકો એને મૂર્ખ કહે. જ્યારે એને ખાતરી થઈ ત્યારે એણે દોડતા જઈ વિશ્વવિદ્યાલય — કે જ્યાં એ પોતે કામ કરતો હતો, ત્યાં ખબર કરી તો બધા પ્રોફેસરોએ કહ્યું કે આવું કદી ન બની શકે. નાનો અને મોટો પથ્થર એકી સાથે પડે જ કેમ શકે? નાનો પથ્થર નાનો છે, મોટો પથ્થર મોટો છે. મોટો પહેલા પડશે, નાનો પછી પડશે. એમણે આ પ્રયોગ નજરે જોવાની ના કહી પંડિતો સૌથી વધારે જડ હોય છે. અને આ લોકો તો વિશ્વ-વિદ્યાલયના પ્રોફેસરો હતા. છેવટે ઘણી રકઝક પછી પેલો માણસ પ્રોફેસરોને સાથે લઈ ગયો. તેણે પ્રયોગ કરી બતાવ્યો. તેમણે જોયું કે બન્ને પથ્થર સાથે જ પડ્યા. છતાં પણ એમને લાગ્યું કે આમાં કોઈ ચાલબાજી લાગે છે, નહિ તો આમ બને નહિ. જરૂર કોઈ શેતાનનો આમાં હાથ છે.

આ ઉદાહરણ હું એટલા માટે આપું છું કે પૃથ્વીના સિવાય એક બીજું ગુરુત્વાકર્ષણ પણ છે. પૃથ્વીનું ગુરુત્વાકર્ષણ નીચે ખેંચે છે. પરમાત્માનું ગુરુત્વાકર્ષણ ઉપર ખેંચે છે. આ જે નિરાકાર ફેલાયેલું છે તે ચીજોને ઉપર ખેંચે છે. પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણનો ખ્યાલ તો આપણને સૌને ધીરે ધીરે આવી ગયો છે. પરંતુ ઉપરના ગુરુત્વાકર્ષણથી હજુ આપણે પરિચિત નથી. કેમ કે આપણે બધા પૃથ્વી ઉપર રહીએ છીએ. ઉપરના ગુરુત્વાકર્ષણથી જવલ્લે જ કોઈ ખેંચાય છે. અને જેઓ જાય છે તેઓ પાછા ફરતા નથી. એટલે ત્યાંની કંઈ

બુદ્ધ અને મહાવીરમાં કોણ મોટું ને કોણ નાનું [illegible] લોકોની સમજણથી છે. આપણા [illegible] માપ વડે અસાધારણ [illegible] માપી શકાતા નથી. અસાધારણ ત્યાં કોઈ નાનું મોટું નથી. જ્યારે [illegible] બહાર નીકળી જાય તે નાના મોટાની ગણનામાંથી બહાર નીકળી જાય [illegible] એટલે જો કોઈ કૃષ્ણ, મહાવીર, બુદ્ધ અને ક્રાઈસ્ટની સરખામણી કરવા બેસે, તો એની જેમ મોટી બીજી કોઈ ભ્રાંતિ [illegible] કોઈ કબીર, નાનક, રમણ અને કૃષ્ણમૂર્તિ વચ્ચે નક્કી કરે કે [illegible] મોટું અને કોણ નાનું, તો એમાં કોઈ નાનું મોટું નથી.

(૭) મહાવીર જેવી અસાધારણ વ્યક્તિને સમ[illegible] માટેની શરતો.

અનુયાયીઓના મનમાં ઘણી પીડા થાય છે કે આપણે [illegible] પકડ્યા છે તે મોટા હોવા જ જોઈએ. એટલે જ મેં શરૂઆતમ[illegible] છે કે અનુયાયી કોઈ દિવસ સમજી શકતો નથી, અનુયાયી [illegible] તરફથી કંઈ ને કંઈ આરોપણ કરે છે સમજવાને માટે સરળ ચિત્ત જોઈએ. અનુયાયીની પાસે સરળ ચિત્ત નથી [illegible] વિરોધી પણ સમજવાને અસમર્થ છે, કેમ કે તે કોઈ પણ [illegible] નાનો ઠરાવવાના પ્રયત્નમાં હોય છે. એ અનુયાયી કરતાં ઊલટો ચાલુ કરે છે.

પ્રેમ જ માત્ર સમજી શકે છે. એટલા માટે જેને સમજવો છે તેની સાથે પ્રેમ કરવાનો છે. અને પ્રેમમાં કદી શરત હોતી નથી, એ બિનશરતી હોય છે. કૃષ્ણ સાથે એ કારણથી પ્રેમ કરીએ કે તમે મને સ્વર્ગમાં મોકલજો તો એ પ્રેમ શરતી કહેવાય. એમાં શરત condition શરૂ થઈ ગઈ. અથવા મહાવીર પર એટલા માટે પ્રેમ રાખીએ કે તમે જ એક સહારો છો અને તમે જ મને ભવસાગરની પાર લઈ જશો, તો પણ શરત શરૂ થઈ ગઈ. અને જ્યાં શરત આવી ત્યાં પ્રેમ ખલાસ થઈ ગયો. પ્રેમ બિનશરતી હોય છે. એમાં કોઈ શરત નથી હોતી. પ્રેમ નથી કહેતો કે મને કાંઈ આપો. માગણી સાથે પ્રેમને કોઈ સંબંધ જ નથી. જ્યાં સુધી માગણી છે, ત્યાં સુધી સોદો કહેવાય, અને જ્યાં સોદો છે, ત્યાં પ્રેમ નથી.

બધા અનુયાયીઓ સોદા કરે છે, પ્રેમ કરી શકતા નથી. જ્યારે વિરોધી કોઈ બીજા સાથે સોદો કરે છે, એટલે જ એ વિરોધી થઈ ગયો છે. અને એ વિરોધી પણ એટલા માટે થયો છે કે એને સોદો કરવામાં વિશ્વાસ નથી પડતો કે આ કૃષ્ણ શું ખરેખર ભવસાગર પાર કરાવી શકશે? એટલે કૃષ્ણને એણે છોડ્યા. એનો વિરોધ કર્યો. પ્રેમનો તો અર્થ છે — જેમાં બિલકુલ શરત ન હોય. પ્રેમનો અર્થ છે — પરિપૂર્ણ સહાનુભૂતિથી ભરેલી આંખ હોય કે જે સામાને સમજવા ઇચ્છતી હોય. માગણી એક પણ ન હોય.

મહાવીરને સમજવા માટે પહેલી વાત તો હું એ કહેવા માગું છું કે, કોઈ માગણી નહિ, કોઈ જાતનો સોદો નહિ, કોઈ અનુકરણ નહિ અને જરા પણ અનુયાયીનો ભાવ નહિ. એક સહાનુભૂતિપૂર્ણ દૃષ્ટિ હોય અને એક વ્યક્તિ છે, જેનામાં કંઈક વિશેષ છે તો આપણે જોઈએ કે એ શું છે, ઓળખીએ કે એ શું છે. શોધ કરીએ એ જે છે તેની. કોઈ પણ જૈન એટલા માટે જ મહાવીરને કદી સમજી શકતો નથી. તેથી જ દરેક જ્યોતિની આસપાસ અનુયાયીઓનો જે સમૂહ એકઠો

મહાવીર જાણતા પણ નહિ હોય કે હું જૈન છું. અને જો [illegible] તો તેનો પણ શાસ્ત્રના પ્રમાણ [illegible] પછી [illegible] દુનિયા કે જેની આપણે વાત કરીએ છીએ, તેથી વ્યક્તિ [illegible] મહાવીરને સપનામાં પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે હું જૈન છું, ન તો ક્રાઈસ્ટ જાણતા હોય કે હું ખ્રિસ્તી છું. એને જન્મનું જાણી [illegible] છે તેઓ સમજી નહિ શકે, કેમ કે જ્યારે આપણે સમજવાની પહેલાં જ કંઈક બની જઈએ છીએ તો આપણે જે બની જઈએ છીએ તે આપણી સમજને અટકાવે છે. આપણે પહેલાં બની જઈએ છીએ અને પછી સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એટલે જેઓ જૈન નથી, બૌદ્ધ નથી, હિંદુ નથી, મુસલમાન નથી તે જ સમજી શકે છે. તે સહાનુભૂતિથી જોઈ શકે છે. એની જ નજર પ્રેમભરેલી હોઈ શકે છે, કેમ કે એને કોઈ આગ્રહ નથી. એને પોતાના હોવાનો કશો આગ્રહ નથી. વળી હસવા જેવી વાત તો એ છે કે આપણે જન્મથી જ જૈન થઈએ છીએ, જન્મથી જ બૌદ્ધ થઈ જઈએ છીએ.

એનો અર્થ એ કે જન્મથી જ આપણી ધાર્મિક થવાની શક્યતા સમાપ્ત થઈ જાય છે. જો અત્યારે પણ માણસને ધાર્મિક બનાવવો હોય તો જન્મની સાથેનો ધર્મનો સંબંધ બિલકુલ તોડી નાખવો જોઈએ. કોઈ પણ વ્યક્તિ જન્મથી ધાર્મિક કેવી રીતે હોઈ શકે? જો જન્મથી જ કોઈ ધર્મને માણસ પકડી લે તો પછી એ સમજશે ક્યાંથી? સમજવાની તક ક્યાં રહી? એણે તો એક પૂર્વગ્રહ બાંધી લીધો. હવે તો એ મહાવીરને સમજી શકે જ નહિ. કેમ કે મહાવીરને સમજે તે પહેલાં તો મહાવીરને તીર્થંકર બનાવી દીધા, પરમ ગુરુ

બનાવી દીધા, સર્વજ્ઞ માની લીધા, પરમાત્મા થઈ ગયા. પછી તો પરમાત્માની પૂજા થઈ શકે, એને સમજી શકાય નહિ. તીર્થંકરનાં ગુણગાન થઈ શકે, એને સમજી ન શકાય. સમજવા માટે તો કોઈ પણ જાતના પક્ષપાત વિનાનું સરળ ચિત્ત જોઈએ.

(૮) મહાવીરને સમજવા માટે શાસ્ત્રનો માર્ગ વ્યર્થ છે.

મારે કોઈ પક્ષપાત નથી. એટલે હું કહી શકું કે હું મહાવીરને સમજી શક્યો છું. કેમ કે મારે કશો આગ્રહ નથી. પરંતુ બનવાજોગ છે કે મારી જે સમજ હોય તે શાસ્ત્રમાં ન મળે અને નહિ જ મળે. એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. શાસ્ત્ર એ લોકોએ લખ્યાં છે કે જેઓ બંધાયેલા છે, અનુયાયીઓ છે. શાસ્ત્રો એમણે લખ્યાં છે કે જેઓ જૈની છે. શાસ્ત્ર તેમને માટે જ લખાયાં છે કે જેઓ મહાવીરને તીર્થંકર માને છે, સર્વજ્ઞ માને છે. શાસ્ત્ર તેમને માટે લખાયાં છે કે જેમણે મહાવીરને સમજ્યાં પહેલાં જ કંઈક માની લીધું છે. મારી સમજણનો શાસ્ત્ર સાથે મેળ નહિ ખાય. અને હું તમને એ કહેવા માગું છું કે સમજણનો શાસ્ત્ર સાથે કદી પણ મેળ નહિ ખાય. સમજ અને શાસ્ત્રમાં પાયાનો જ તફાવત છે. શાસ્ત્ર અણસમજુ લોકો જ રચે છે. અણસમજુ એ અર્થમાં કે તેઓ પૂર્વગ્રહમાં સપડાયેલા હોય છે, અણસમજુ એ અર્થમાં કે તેઓ કંઈક સિદ્ધ કરવા આતુર હોય છે. અણસમજુ એ અર્થમાં કે તેઓ સમજવા કરતાં સિદ્ધ કરવા વધુ ઉત્સુક હોય છે.

એક વ્યક્તિ છે. તે આત્માના પુનર્જન્મ વિશે શોધ કરે છે. કોઈકે એની સાથે મારી મુલાકાત કરાવી. તો એમણે મને પૂછ્યું. દેશ-વિદેશમાં કોણ જાણે કેટલીયે યુનિવર્સિટીઓમાં એમણે ચર્ચા કરી હતી. અહીંની એક યુનિવર્સિટી સાથે તેઓ સંકળાયેલા હતા. અને તેમાં આ વિષયનો એક વિભાગ પણ ઊભો કર્યો હતો કે જ્યાં પુનર્જન્મ સંબંધી સંશોધન થઈ શકે. વીસ-પચીસ મિત્રો ભેગા થઈને મારી પાસે

આવ્યા હતા. આવતાંની સાથે જ વાત શરૂ થઈ અને મેં તેમને પૂછ્યું કે તમે શું કરો છો? તો એમણે કહ્યું કે હું આત્માના પુનર્જન્મ થાય છે તે વૈજ્ઞાનિક રીતે સિદ્ધ કરવા માગું છું. મેં કહ્યું હું એક નિવેદન કરું છું કે જો તમે વૈજ્ઞાનિક રીતે સિદ્ધ કરવાનું કહો છો તો એમ કહેવામાં જ તમે અવૈજ્ઞાનિક થઈ ગયા. વૈજ્ઞાનિક થવામાં પહેલી શરત એ જ કે આપણે કંઈક સિદ્ધ કરવા નથી માગતા, જે છે તેને જાણવા માગીએ છીએ. વૈજ્ઞાનિક થવું હોય તો તમે એમ કહેવું જોઈએ કે આત્માનો પુનર્જન્મ થાય છે કે નથી થતો એમ જાણવા માગીએ છીએ. તમે તો કહો છો કે આત્માનો પુનર્જન્મ થાય છે તે વૈજ્ઞાનિક રીતે તમ સિદ્ધ કરવા માગો છો. એટલે તમે પહેલેથી માની લીધું જ છે કે આત્માનો પુનર્જન્મ થાય છે. માત્ર સિદ્ધ કરવાનું બાકી છે, જેથી તમે વૈજ્ઞાનિક રીતે સિદ્ધ કરી શકો એની સાથે જ તમે અવૈજ્ઞાનિક થઈ ગયા. એટલે જ હું કહું કે આની પાછળ વિજ્ઞાનનું નામ ન લગાડો, એ વ્યર્થ છે. વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિ કાંઈ પણ સિદ્ધ કરવા નથી માગતી. જે છે તેને જાણવા માગે. શાસ્ત્રીય બુદ્ધિ કાંઈક સિદ્ધ કરવા કોશિશ કરે છે, જે છે તે જાણવા નથી માગતી, માટે જ તે અવૈજ્ઞાનિક છે.

જે છે તે આપણી સમજ અને વિચારથી તદ્દન જુદું હોય, ઊલટું પણ હોય એવું બનવા સંભવ છે. એટલે જ શાસ્ત્રીય બુદ્ધિ ધરાવતો માણસ પરંપરા અને સંપ્રદાયથી બંધાયેલો હોય છે. તેને ડર હોય છે કે સત્ય ન જાણે કેવું યે હોય? અને સત્ય આપણને અનુકૂળ જ હોય એ જરૂર નથી, એ અનુકૂળ જ હોત તો આપણે ક્યારનાયે સત્ય સાથે એક થઈ ગયા હોત. સંભવ તો એ છે કે સત્ય આપણને પ્રતિકૂળ હશે. આપણે અસત્ય છીએ, એટલે એ પ્રતિકૂળ હશે. પરંતુ આપણે સત્યને પોતાને અનુકૂળ બનાવવા માગીએ છીએ. એટલે સત્ય પણ અસત્ય બની જાય છે. બધી શાસ્ત્રીય બુદ્ધિઓ

અસત્ય તરફ લઈ જાય છે. એટલે મારી વાતોનો કાંઈ જરૂર કેટલીયે ભૂમિકાએ મેળ નહિ ખાય. ક્યાંક ક્યાંક મેળ ખાઈ જાય તો તે આશ્ચર્યની વાત થશે. મેળ ખાઈ જાય તો સંયોગની વાત, પણ સ્વાભાવિક રીતે મેળ નહિ ખાય, કારણ કે શાસ્ત્રોને વળગીને હું ચાલતો નથી.

મહાવીરને સમજવાની એક રીત તો એ છે કે મહાવીર સંબંધી જે કાંઈ પરંપરા, શાસ્ત્ર, શબ્દોનો સંગ્રહ વગેરે છે, તે બધાંમાં ઊંડા ઊતરીએ અને એ આખીયે પરંપરાના પહાડને તોડીફોડીને અંદરથી મહાવીરને શોધીને પકડીએ કે મહાવીર ક્યાં છે. મહાવીરને થઈ ગયે અઢી હજાર વર્ષ થયાં. એ અઢી હજાર વર્ષ દરમ્યાન મહાવીર સંબંધી જે કાંઈ લખાયું હોય તે બધામાંથી આપણે પસાર થઈએ અને મહાવીર સુધી પહોંચી જઈએ. આ શાસ્ત્ર મારફત જવાનો રસ્તો છે. સામાન્યપણે એ જ રીતે જવાય છે. પરંતુ હું એમ સમજું છું કે આ રસ્તે કદી જઈ શકાતું જ નથી અને કોઈ દિવસ પણ જઈ શકાશે નહિ. તમે જ્યાં પહોંચશો તેનો મહાવીર સાથે કોઈ સંબંધ જ નહિ હોય. એનાં કારણો છે. થોડાંક આપણે સમજી લઈએ.

(૯) સત્યની અનુભૂતિની અભિવ્યક્તિમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ.

મહાવીરે જેનો અનુભવ કર્યો છે અથવા કોઈએ પણ જે અનુભવ કર્યો, તેને શબ્દોમાં ઉતારવો કઠણ છે. એ પહેલી વાત છે. જેને જેને કાંઈક ઊંડો અનુભવ થયો છે, તેમને શબ્દો કેટલા અસમર્થ છે તેનો ખ્યાલ એકદમ આવી જ જાય છે અને તેઓ તેને શબ્દોમાં વર્ણવવામાં મુશ્કેલી અનુભવે છે. પરમાત્માનો, સત્યનો, મોક્ષનો અનુભવ તો ખૂબ ઊંડો છે. સાધારણ પ્રેમનો અનુભવ પણ જો કોઈ વ્યક્તિને થયો હોય તોપણ એને લાગે છે કે શું કહું ? કેવી રીતે કહું ? નહિ, શબ્દમાં એ નથી કહી શકાતો. પ્રેમ સંબંધી વાતો કરનારાને પ્રેમનો અનુભવ નથી થયો એમ કહી શકાય. જેઓ પ્રેમ સંબંધી વાતો ખૂબ આશ્વાસન-

...ણ તરફ લઈ જાય છે. એટલે મારી વાતોનો કોણ જાણે કેટલીયે પ્રકારે મેળ નહિ ખાય. ક્યાંક ક્યાંક મેળ ખાઈ જાય તો તે ...ર્ગની વાત થશે. મેળ ખાઈ જાય તો સંયોગની વાત, પણ સ્વાભાવિક મેળ નહિ ખાય, કારણ કે શાસ્ત્રોને વળગીને હું ચાલતો નથી.

મહાવીરને સમજવાની એક રીત તો એ છે કે મહાવીર સંબંધી કાંઈ પરંપરા, શાસ્ત્ર, શબ્દોનો સંગ્રહ વગેરે છે, તે બધાંમાં ઊંડા ...રીએ અને એ આખીયે પરંપરાના પહાડને તોડીફોડીને અંદરથી ...વીરને શોધીને પકડીએ કે મહાવીર ક્યાં છે. મહાવીરને થઈ ગયે ...ે હજાર વર્ષ થયાં. એ અઢી હજાર વર્ષ દરમ્યાન મહાવીર સંબંધી કાંઈ લખાયું હોય તે બધામાંથી આપણે પસાર થઈએ અને મહાવીર ...ી પહોંચી જઈએ. આ શાસ્ત્ર મારફત જવાનો રસ્તો છે. સામાન્ય... એ જ રીતે જવાય છે. પરંતુ હું એમ સમજું છું કે આ રસ્તે ... જઈ શકાતું જ નથી અને કોઈ દિવસ પણ જઈ શકાશે નહિ. ... જ્યાં પહોંચશો તેનો મહાવીર સાથે કોઈ સંબંધ જ નહિ હોય. ...નાં કારણો છે. થોડાંક આપણે સમજી લઈએ.

...) સત્યની અનુભૂતિની અભિવ્યક્તિમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ.

મહાવીરે જેનો અનુભવ કર્યો છે અથવા કોઈએ પણ જે અનુભવ ...ે, તેને શબ્દોમાં ઉતારવો કઠણ છે. એ પહેલી વાત છે. જેને જેને ...ક ઊંડો અનુભવ થયો છે, તેમને શબ્દો કેટલા અસમર્થ છે તેનો ...ાલ એકદમ આવી જ જાય છે અને તેઓ તેને શબ્દોમાં વર્ણવવામાં ...ેલી અનુભવે છે. પરમાત્માનો, સત્યનો, મોક્ષનો અનુભવ તો ખૂબ ...ો છે. સાધારણ પ્રેમનો અનુભવ પણ જો કોઈ વ્યક્તિને થયો હોય પણ એને લાગે છે કે શું કહું? કેવી રીતે કહું? નહિ, શબ્દમાં ...નથી કહી શકાતો. પ્રેમ સંબંધી વાતો કરનારાને પ્રેમનો અનુભવ ...ી થયો એમ કહી શકાય. જેઓ પ્રેમ સંબંધી વાતો ખૂબ આસાસાન-

દેખાય છે તેમાં અને જે જે સંભળાય છે તેમાં ઘણો ફેર છે. એક વસ્તુ જોવામાં આવે છે કે ઝાંઝર પગમાં બાંધ્યાં છે. પરંતુ જેણે કદીયે ઝાંઝર કેવાં રણકે છે તે સાંભળ્યું નથી એને શું દેખાય? એક વસ્તુ દેખાય છે કે જેનો ઝાંઝર સાથે કોઈ સંબંધ નથી. એ ચિત્ર બિલકુલ મૃત છે, કેમ કે એ ચિત્રમાંના ધ્વનિનો એ માણસને કશો અનુભવ નથી. જેણે કદી ધ્વનિ સાંભળ્યો નથી, પરંતુ આ પણ કદાચ શક્ય હોઈ શકે, કેમ કે કાન અને આંખ એક જ શરીરની બે ઇન્દ્રિયો છે.

જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ અતીન્દ્રિય સત્યને ઓળખે છે, ત્યારે બધી ઇન્દ્રિય સાવ નકામી થઈ જાય છે અને જવાબ દેવામાં અસમર્થ થઈ જાય છે. બોલવું પડે છે ઇન્દ્રિય વડે અને જે જાણ્યું છે તે એ છે અને જ્યાં જણાયું છે ત્યાં ઇન્દ્રિય માધ્યમ નથી. એક ઇન્દ્રિય જાણવામાં માધ્યમ બને છે, તો બીજી ઇન્દ્રિય અભિવ્યક્તિમાં માધ્યમ નથી બની શકતી, તો જ્યાં ઇન્દ્રિય માધ્યમ ન જ હોય તો એને ઇન્દ્રિય વડે કેમ કહી શકાય?

એટલે જે જાણે છે તે એકદમ મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જાય છે. ઘણી વાર તો એ ચૂપ થઈ જાય છે અને ત્યારે 'મૌન' પણ એને ઘણી પીડા કરે છે. એને લાગે છે કે કહું, કહી દઉં. એ ચારે બાજુએ એવા લોકોને જુએ છે કે એમને પણ જાણ થઈ શકે. એ આંસુભરી આંખો જુએ છે, દુ:ખપૂર્ણ ચહેરા જુએ છે, ચિંતાપૂર્ણ હૃદય જુએ છે. એ ચારે તરફ રોગિષ્ઠ અને અશાંત માણસો જુએ છે. જ્યારે એ પોતાની ભીતર જુએ છે, જ્યાં પરમ આનંદ છવાઈ ગયો છે ત્યારે એને લાગે છે કે એની પાસે જે ઊભો છે તે પણ એને જોઈ શકે તો સારું. એને ન દેખાય તે માટેનું કોઈ કારણ નથી, કોઈ અંતરાય નથી, કોઈ રુકાવટ નથી, તો એને પણ કહી દઉં. છતાં પણ કહેવામાં શબ્દો એકદમ અસમર્થ થઈ જાય છે.

મહાવીરને સમજનાર મૌનમાં ગયા— નહિ સમજનાર ગણધર બન્યા.

મહાવીર જેવી વ્યક્તિ જ્યારે બોલે છે, ત્યારે પહેલું
મે કે તેઓ જે બોલે છે, અને જે તેઓ બોલ્યા હોય છે
ને જે જાણ્યું છે તેનો એક ટકો પણ નથી. તો પણ તેઓ
છે, સાહસ ભેગું કરે છે અને વિચાર કરે છે કે શું છે.
નહિ પહોંચે, પણ એકાદ કિરણ તો પહોંચશે, ખબર તો
તેઓ બોલે છે. એટલે જો કોઈ મહાવીરની વાણીને પકડીને
વીરને શોધવા નીકળે તો મહાવીર મળશે નહિ. ખુદ
મળીને પણ જો એમની વાણીને પકડે તો પણ ખૂણો (ang
ર જ બદલાઈ જાય છે. કોઈ મહાવીરની વાણીને પકડીને જ
વા જશે તો એ જ્યાં પહોંચશે ત્યાં મહાવીર નહિ હોય.
નાર વ્યક્તિ તદ્દન ખોટે માર્ગે જશે, કેમ કે મહાવીરને જે જ્ઞાન
ને શબ્દોને નથી થયું. એ જાણ્યું છે—નિઃશબ્દે અને
કર્યા છે—શબ્દો. હવે આપણે જો શબ્દોને પકડીને ચાલીશું
[illegible] પહોંચી શકીએ

…ા રહ્યા હશે. તેઓ તો શોધમાં નીકળી પડ્યા હશે અને જેઓ …કમાં ઓછું સમજનારા હશે, તેઓ મહાવીર શું બોલ્યા છે તે …લોકોને સમજાવવામાં પડી ગયા હશે. તેથી જે અનુયાયી છે તે …હાવીરને ઓછી વધારે સમજનારા વર્ગના નથી. જેઓ મહાવીરની …ીનો યથાર્થ મર્મ નથી સમજી શક્યા, પરંતુ એમના શબ્દોને પકડી …ા છે અને એનો સંગ્રહ કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા છે તે અનુયાયી છે.

જે વ્યક્તિ પરિગ્રહી હશે તે ચીજોનો સંગ્રહ કરશે. પછી ભલે તો …ધનનો સંગ્રહ કરે, શબ્દનો સંગ્રહ કરે અથવા તો ધર્મનો સંગ્રહ …; તેનાથી કશો ફરક પડતો નથી. માણસની અંદર એક પરિગ્રહની …ત છે કે એકઠું કરી લો. પરંતુ કેટલીક ચીજો એવી છે કે તેને …ી કરવામાં પણ કંઈક અર્થ છે. જેમ કે કોઈ ધનનો સંગ્રહ કરે …તેનો કંઈક અર્થ છે. કેમ કે ધન એ પરિગ્રહની વૃત્તિમાંથી જ પેદા …ું છે અને એ પરિગ્રહની વૃત્તિનું જ વાહન છે. પરિગ્રહની વૃત્તિની …એ વિનિમય મુદ્રા છે. અર્થાત્ પરિગ્રહી વ્યક્તિનો જ ધન એક …આવિષ્કાર છે. કોઈ વ્યક્તિ ધનનો સંગ્રહ કરે તો એ સાર્થક પણ છે. …ા કે ધન એ પરિગ્રહનું જ માધ્યમ છે અને પરિગ્રહને માટે જ છે. …અનુભવ મહાવીરને થયો તે અપરિગ્રહમાં થયો છે અને એમના …બ્દોને જે ભેગા કરે છે તે પરિગ્રહની વૃત્તિની જ વ્યક્તિ છે.

…૨) સત્ય શબ્દોમાં ઊતરતાં જ અસત્ય થઈ જાય છે.

મહાવીર, બુદ્ધ કે ક્રાઇસ્ટ કોઈને પણ શબ્દસંગ્રહ કરવાની …સુકતા નથી. મહાવીર પણ પુસ્તક લખી શક્યા હોત. પણ એમણે …લખ્યાં. કૃષ્ણે પણ પુસ્તકો ન લખ્યાં, બુદ્ધ પણ ન લખ્યાં. આ …સાધારણ લોકોમાંથી ફક્ત એક લાઓત્સેએ જ પુસ્તક લખ્યું અને પણ જબરદસ્તીથી.

લાઓત્સેએ એંશી વર્ષની ઉંમર સુધી પુસ્તક ન લખ્યું. લોકો કહેતા કે કંઈક લખો. ત્યારે લાઓત્સે કહેતા કે જે લખીશ તે જૂઠું

હશે. જે લખવું છે તે લખાતું નથી, માટે જ એ ઉપદ્રવમાં હું પડવા નથી માગતો. એંશી વર્ષ સુધી એ લખવામાંથી બચ્યા. પણ આખા દેશના લોકોને ખૂંચવા લાગ્યું કે હવે એ વૃદ્ધ થતા જાય છે. એમને જે જ્ઞાન મળ્યું છે તે એમના ગયા પછી લુપ્ત થઈ જશે. પાછલી ઉંમરે તેઓ પહાડોમાં ચાલ્યા ગયા. બધું છોડી દીધું. કોઈને પણ ખબર ન પડી કે તેઓ ક્યારે મરી ગયા. એમણે કહ્યું કે મૃત્યુ મને લઈ લે તે પહેલાં મારે પોતે જ ચાલ્યા જવું જોઈએ. મૃત્યુની પ્રતીક્ષા કોણ કરે? એટલા પરવશ પણ શા માટે રહેવું? જ્યારે તેઓ ચીનની હદ છોડતા હતા ત્યારે ચીનના રાજાએ એમને અટકાવ્યા અને કહ્યું કે કર ચૂકવ્યા સિવાય જઈ નહિ શકો. લાઓત્ઝેએ પૂછ્યું કે શાનો કર? નથી કાંઈ સામાન લઈ જતો. નથી કાંઈ લાવતો; એકલો ખાલી હાથે જાઉં છું અને સાચું પૂછો તો આખી જિંદગી ખાલી જ હતો. કાંઈ પણ સામાન કદી લાવ્યો નથી કે જેના ઉપર કર આપવો પડે! કર શેનો?

સમ્રાટે ઘણી મજાક કરી અને કહ્યું કે કર તો ઘણો બધો લઈ શકાય એમ છે. આટલી સંપત્તિ તો ક્યારેય કોઈ માણસ નથી લઈ ગયો. તમારી પાસે ઘણું છે. પરંતુ કંઈ પણ આપી નથી જતા. તમારી અંદર શું છે તે તમે બોલતા જ નથી. એ બધું ચૂકવી દો. કમમાં કમ કર આપી દો. સંપત્તિ ન આપશો. નહિ તો અમે શું કહીશું કે એ માણસની પાસે હતું, પણ તે સાથે લઈ ગયો અને બિલકુલ ચુપચાપ લઈ ગયો? એવું નહિ બની શકે. આ કરના નાકાની બહાર નહિ જવા દઈએ. બળજબરીથી એમને રોકયા. તેઓ પણ હસવા લાગ્યા.

એમણે કહ્યું કે તમારી વાત તો સાચી છે. સાથે તો લઈ જાઉં છું. પરંતુ આપવાનો કોઈ રસ્તો નથી, એટલે લઈ જાઉં છું. બીજું કશું કારણ નથી. આપવાની મને પણ ઇચ્છા છે. ત્યાર બાદ એમણે એક નાનું પુસ્તક લખ્યું.

આ જાતના અસાધારણ પુરુષોમાં લખનાર વ્યક્તિ તો એકલી જ

હતી. પણ એણે પુસ્તકમાં પહેલું જ વાક્ય લખ્યું છે કે મોટી ભૂલ થાય છે કે જે કહેવું છે તે કહેવાનું નથી અને જે નથી કહેવું એ કહેવાશે. સત્ય બોલાતું નથી. જે બોલાય છે તે સત્ય હોઈ જ ન શકે. મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. હું એ જાણીને લખવા બેઠો છું. એટલા માટે જે કોઈ આ વાંચે તે એમ જાણીને વાંચે કે સત્ય બોલાતું નથી, કહી શકાતું નથી અને જે કહી શકાય છે તે સત્ય નથી હોતું. That which can be said is not the Tao. આ વાત સમજીને જ પછી પુસ્તક વાંચજો.

એટલે કોઈએ ચોપડી લખી નથી અને જેઓએ લખી તેઓએ પહેલું જ પ્રશ્નચિહ્ન મૂકી દીધું. એટલે સાચું તો એ છે કે જે સમજી જાય છે તે પછી પુસ્તકો વાંચતા જ નથી. લાઓત્સે બહુ હોશિયાર માણસ હોવા જોઈએ. રાજા સમજ્યા કે અમે કર લીધો, પણ એણે ભૂમિકા બાંધી. જે સમજશે તે આગળ ચોપડી વાંચશે જ નહિ. વાત પૂરી થઈ ગઈ. જે નહિ સમજે તે ચોપડી વાંચી નાખશે. એનાથી કંઈ અર્થ નહિ સરે.

(૨૨) અભિવ્યક્તિ માટે બોલવાનું માધ્યમ વધુ જીવંત.

તો અણસમજુ લોકો ચોપડીઓ વાંચે છે; સમજદાર લોકો અટકી જાય છે. બુદ્ધ અને મહાવીર જેવા લોકોએ ચોપડી લખી નથી. તેનાં ઘણાં કારણો છે. જે કહેવું છે તે કહેવાશે જ એની કોઈ પાકી ખાતરી નથી. તો પણ કહ્યું. પણ બોલવાનું માધ્યમ એમણે પસંદ કર્યું, લખવાનું પસંદ ન કર્યું. એનું પણ કારણ છે. બોલવાનું માધ્યમ પ્રત્યક્ષ — સામે જ હોય છે. જો હું ન હોઉં અગર તમે ન હો તો એ વસ્તુ લુપ્ત થાય. જ્યારે લખવાનું માધ્યમ સ્થાયી છે, સામ-સામે નથી, પરોક્ષ છે. હું પણ ન હોઉં, તમે પણ ન હો તો પણ લખેલું આપણાથી સ્વતંત્ર થઈને પણ રહેશે, બોલવામાં ભૂલ થતી હોય તો પણ સાંભળનાર માણસ સામે જ હોય છે. હું તમને કંઈક કહેતો

આ લોકોને તો એટલી જ ફિકર હતી કે જે જ્ઞાન ?
કરી દો, એટલે વાત પૂરી થાય. એનાથી વધારે એમને કાંઈ ч
ચિંતા નહોતી. તેમ છતાંયે કાંઈક બન્યું. કેમ કે બનાવનારા (
અને તેઓને લાગ્યું કે આ બનવું જ જોઈએ અને એમણે
પ્રયત્ન કર્યો. ત્યાર બાદ એમણે બનાવેલાં પુસ્તકો ઉપરથી બીજ
પ્રગટ થતાં ગયાં, ટીકાઓ થતી ગઈ અને એ કાર્ય પણ મ
સમયમાં નથી થયું. એનું કારણ કદાચ એ હશે કે મહાવીરે મ·
હોય. બુદ્ધે પણ મનાઈ કરી હોય કે મારી હયાતીમાં ન થાય, ત
નહિ. તેથી જ એ લોકોના ગયા પછી ત્રણસો—ત્રણસો, ચારસો-
પાંચસો—પાંચસો વર્ષો બાદ એ લખાયું. એનો અર્થ એ કે જે
છે તે સાંભળીને લખાયેલું નથી. કોઈકે સાંભળ્યું હોય, પછ
બીજાને કહ્યું, એ પ્રમાણે ચાર પેઢી પસાર થઈ ગઈ અને
કહેતાં કહેતાં છેલ્લે લખવામાં આવ્યું. પછી એના પર ટીકાઓ
થયાં, વાદવિવાદ ચાલ્યા. તે શાસ્ત્રો આજે આપણને ઉપલબ્ધ છે.

જો કોઈએ મહાવીરને સમજવા ન હોય તો એણે એ શાસ્ત્રો વ
એ સારામાં સારો ઉપાય છે. એ શાસ્ત્રોમાં જે ઊંડા ઊતરી જશે તે
દિવસ મહાવીર સુધી પહોંચશે નહિ. તેથી જ હું એ શાસ્ત્રો દ્વારા મહ
સુધી પહોંચવાની કોઈને સલાહ નથી આપતો અને હું પણ
રસ્તે ત્યાં પહોંચ્યો નથી. તેમ કોઈ એ રસ્તે પહોંચી શકે છે એમ

માનતો નથી. હું તદ્દન અશાસ્ત્રીય છું. અશાસ્ત્રીય એટલે કે શાસ્ત્રોનો બિલકુલ વિરોધી.

(૧૩) અસ્તિત્વની અદ્‌ભુત વ્યવસ્થા—સત્યની અનુભૂતિને જાળવવા માટેની

તો પછી મહાવીર સુધી પહોંચવાનો રસ્તો કયો? શાસ્ત્રીય રસ્તો ચોખ્ખો દેખાય છે. એટલે જ તો સાધુસંન્યાસીઓ શાસ્ત્રો ઉપાડીને બેસે છે, શોધ કરે છે—મહાવીરની. પણ બીજો રસ્તો કયાં છે, બીજો માર્ગ કયો છે? બધાં શાસ્ત્રો લુપ્ત થઈ જાય તો સાધુસંન્યાસીઓ અને પંડિતોના હિસાબે મહાવીર પણ ન રહે. પરંતુ શું સત્યનો અનુભવ કદી લુપ્ત થાય? શું એ સંભવિત છે કે મહાવીર જેવી વ્યક્તિને જે અનુભૂતિ થાય તે અસ્તિત્વના કોઈક ખૂણામાં સુરક્ષિત નહિ હોય? શું એ સંભવ છે કે કૃષ્ણ જેવો માણસ પેદા થાય અને એનું રક્ષણ માત્ર માણસોએ લખેલાં પુસ્તકોથી જ થાય? ધારો કે પુસ્તકોનો નાશ થાય તો શું કૃષ્ણ પણ ન રહે? જો એમ જ હોય તો કૃષ્ણની પણ કોઈ કિંમત નથી. તેમ જ મહાવીરની પણ નથી. માણસોએ નોંધેલું (record) કલાકારોએ સંગ્રહ કરેલું, ગણધરોએ સંગ્રહ કરેલું જ જો અગત્યનું અને સર્વસ્વ હોય તો ઠીક છે. પુસ્તકોનો નાશ થશે ત્યારે એ વિભૂતિઓ પણ નાશ પામશે. પરંતુ આનો નાશ થવો એટલો સહેલો નથી. કરોડો, અબજો વર્ષોમાં, કરોડો લાખો લોકોની વચ્ચે કયારેક કોઈ માણસને પરમ-સત્ય ઉપલબ્ધ થતું હોય અને તે પરમ સત્ય ઉપલબ્ધ થયાની ઘટના માત્ર કમજોર માણસોની કમજોર ભાષા મારફત સુરક્ષિત રહે અને અસ્તિત્વમાં એની સુરક્ષાની કોઈ સગવડ જ ન હોય એવું નથી હોતું. એવું હોઈ શકે પણ નહિ. એટલા માટે એક બીજી સગવડ પણ છે.

મારું કહેવું છે કે જગતમાં જે કાંઈ મહત્ત્વપૂર્ણ બનાવ બને [illegible]

આ તો એના જેવી વાત થઈ કે આંધળાના ... માણસ દેખતો જાય અને એને પ્રકાશ દેખાય, ત્યારે બીજા આંધળાઓ ઉપર આધાર હોય કે તેઓ દેખનારને જે અનુભવ થયો તે મુશ્કેલ છે વેદ રચે, આગમ બનાવે, ગીતા રચે, બાઈબલ રચે. અને તે કોઈને અનુભવ ઉપર પણ ટીકાઓ રચાય. હજાર, બે હજાર વર્ષો પછી આંખ-વાળા માણસને જે દેખાયું તેની આંધળાઓએ રચના કરી હોય, આંધળા વ્યાખ્યા કરી હોય અને પછી એ વ્યાખ્યા વાંચીને આપણે આંખવાળા માણસની વાતને સમજવા જઈએ તો આપણા જેવું મૂર્ખ બીજું કોઈ નથી.

ત્યારે હું એ કહેવા માગું છું કે અસ્તિત્વમાંથી કશું પણ લુ થતું નથી. સાચું તો એ છે કે અત્યારે પણ હું જે બોલું છું તે પ કદી નાશ પામશે નહિ. તમે જે બોલો છો તેનો પણ નાશ ક્યારેય ન થાય. જે કોઈ શબ્દ એક વાર ઉત્પન્ન થયો તેનો નાશ ક્યારેય નહિ થા આજે રેડિયો દ્વારા આપણે કોઈ લંડનમાં બોલે તે શ્રીનગરમાં સાંભળી છીએ. આજથી બસો વર્ષ પહેલાં નહોતા સાંભળી શકતા. આજથી બ વર્ષ પહેલાં કોઈ માની પણ શકતું નહોતું કે આવું પણ સંભવિ છે. પરંતુ શું તમે એમ માનો છો કે એ દિવસોમાં લંડનમાં બોલાતું તે શ્રીનગરમાં નહોતું સંભળાતું? કહેવાની મતલબ એ કે જમાનામાં પણ જે ધ્વનિના તરંગો લંડનમાં બોલવાથી ઉત્પન્ન થ હતા તે શ્રીનગરના આ દાલ સરોવર પાસેથી પસાર નહોતા થતા જો એમ ન હોત તો આજે રેડિયો એને શું પકડી શક્યો હોત? અત્યા પણ બધા તરંગો પસાર થઈ રહ્યા છે. અત્યારે પણ આખા જગતમ

ાની કંઈક નોંધ ઇંગ્લન્ડમાં પણ છે, ન્યૂયૉર્કમાં પણ છે. તેટલી જાય. પરંતુ તે જમાનામાં એવો પણ સંભવ નહોતો. તે સમયમાં ાપણને બીજા કોઈ ખંડની ખબર પણ નહોતી પડતી.

તો અતલાંતિસ આખો ને આખો ડૂબી ગયો — કેટલાંયે કરોડ પહેલાં. પરંતુ કેટલાક ધ્યાનમાં ઊંડા ઊતરનારા લોકો હંમેશાં કહેતા ક મોટો બેટ આખો ડૂબી ગયો છે. તેઓ તેની નોંધ કરતા રહ્યા. ોંધ રહી નથી પરંતુ ઇજિપ્તના કેટલાક ફકીરોએ તેમ જ તિબેટના ક સાધકોએ આ વાતની નોંધ કરી કે એક આખો મહાદ્વીપ ડૂબી છે. એની આંતરિક શોધ કરનાર કેટલાક લોકો એ બેટ કેવો હતો, કેવી વ્યવસ્થા હતી વગેરેની શોધખોળ હંમેશાં કર્યા જ કરતા એ જાણીને તમને આશ્ચર્ય થશે કે કેટલાક લોકોએ સતત મહેનત કેવળ આંતરિક અનુભવને આધારે જ એ મોટા બેટના એકે- નકશા તૈયાર કર્યા. ત્યાંની પ્રજાના ચહેરા, ત્યાંનો ધર્મ, ી પ્રજાની માન્યતાઓ, વિચાર, અનુભૂતિ વગેરે બધી જ બાબતો તેમણે પ્રકાશ પાડ્યો. આ કાર્ય એકાદ વ્યક્તિએ કર્યું હોય તો ાર પણ ન આવે કે એ વ્યક્તિ કલ્પના તો નહિ કરતી હોય? દ વ્યક્તિ કલ્પના કરી શકે. પરંતુ જુદા જુદા અનેક લોકો આના ો કરીને સહમત થતા ગયા કે આ નકશા આવા જ હશે.

વૈજ્ઞાનિકો તો શરૂઆતમાં નાકબૂલ થયા કે આવું કદી હોઈ જ કે. આની કોઈ જગ્યાએ નોંધ નથી. આવો કોઈ બેટ ક્યારેય હતો નહિ. એનો કોઈ જગ્યાએ જરા સરખો ઉલ્લેખ પણ નથી. તો પણ શોધકો પોતાનું કામ કરતા જ રહ્યા. છેવટે આ લોકોના દબાણને થઈને વૈજ્ઞાનિકોને પણ વિચાર કરવો પડ્યો કે કંઈક હોવું જોઈએ. ાનિક રીતે એની શોધખોળ ચાલુ થઈ અને તેમાં જણાયું કે એક ા બેટ ચોક્કસ ડૂબ્યો હતો. આજે એ સમુદ્રને તળિયે બેઠો છે એ બરાબર એ જ સ્થળે છે કે જ્યાં આ સાધકો બતાવતા હતા.

આ હું પણ જાણીને [illegible]

[illegible] નહિ. [illegible]

[illegible] છું [illegible]

દેખાય છે તે હું આપને [illegible]

તેઓ પણ મારી સાથે આ પ્રયોગમાં [illegible] નહિ [illegible]

વાત પ્રમાણિક છે કે નહિ તેનો નિર્ણય થઈ શકે નહિ. ત્યાં [illegible]

માટે બીજો કોઈ ઉપાય પણ નથી, [illegible] બીજા [illegible] પ્રયત્ન કર

તૈયાર ન થાય. હું [illegible] આપું કે તમને આ અનુભવ [illegible]

…જાય તો કંઈક વિશ્વાસ પડે. એ આશાથી જ આ આખી વાત
…હું કરીશ. કદાચ કોઈ પ્રયોગ કરવા તૈયાર થાય. વિવાદ કરવાથી કાંઈ
…બને એમ નથી. વિવાદ પણ તેઓની સાથે જ થઈ શકે કે જેઓ આ
…પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને હિંમત કરે. તો આવિષ્કાર થઈ શકે. અને ત્યારે
… કંઈક તુલના પણ થઈ શકે કે હું કહું છું તે કેટલું અને ક્યાં સુધી
…ગ્યું છે—એમાં શો અર્થ છે.

૭) ગુર્જિયેફની શોધ — જિસસની શૂળીની ઘટનાના રહસ્યની.

પશ્ચિમમાં ગુર્જિયેફ(Gurdjieff) નામનો એક ફકીર હતો. આખી
…ખ્રિસ્તી જાતનો ઇતિહાસ કહે છે કે જિસસને જુડાસે મારી નંખાવ્યા.
જુડાસે જિસસને ત્રીસ રૂપિયામાં વેચ્યા અને જુડાસ જિસસનો દુશ્મન
…હતો. સીધી વાત છે, જે માણસ મારી નંખાવે તે દુશ્મન જ કહેવાય. એ
…શિષ્ય નહોતો! શિષ્ય તો હતો પણ દગાબાજ. દગો કરીને તેણે જિસસને
…વેચી દીધા. જિસસને આ કારણથી જ શૂળી થઈ. એણે રાતમાં આવીને
એમને પકડાવ્યા. ખ્રિસ્તી ઇતિહાસમાં એના નામ જેટલું હલકું નામ
…બીજું નથી. કોઈને ગાળ દેવી હોય તો જુડાસનું નામ વપરાતું. એનાથી ખરાબ
મોટી કોઈ ગાળ નહોતી. જિસસને ફાંસી અપાવી એનાથી ખરાબ
…બીજું શું હોય? પરંતુ એ વાત જૂઠી છે એમ કહેનાર સૌથી પહેલો
માણસ ગુર્જિયેફ હતો. જુડાસ જિસસનો દુશ્મન નથી. એ જિસસનો
…દોસ્ત છે અને પકડાવવામાં જિસસનું પોતાનું ષડ્યંત્ર હતું, જુડાસનું
નહિ. જિસસ એવું ઇચ્છતા હતા કે પોતે પકડાય અને શૂળી પર
…લટક જુડાસ એનો સેવક છે. એટલો મોટો સેવક કે જ્યારે જિસસ કહે
… કે તમે મને કેમ નથી પકડાવતા! ત્યારે એના સિવાયના બીજા
…શિષ્યોની આ કામ કરવાની હિંમત ચાલી નહિ; પણ જુડાસ તો સાચો
સેવક છે, એ કહે કે "જેવી આપની આજ્ઞા." જુડાસ એને પકડાવ…
છે. ગુર્જિયેફે કહ્યું કે હું ઊંડે ઊતરીને આ વાત શોધી શક્યો છું અ…
એ વાત તમને કહું છું કે જુડાસ એનો દુશ્મન નહોતો અને જુડા…

બાજન ગઈ ગઈ. આખો પ્રિસની જાત પણ વિરોધ કર્યો અને કહ્યું કે આ બકવાસ છે. આનાથી તો અમારી બધી બાજી ઊંધી વળી ગઈ. આ વાત જ બરાબર નથી. લોકોએ વિરોધ કર્યો. પરંતુ એની અંદરથી એકેય માણસે હિંમત ન કરી કે પ્રયોગ કરી જોઈએ. આ માણસ કઈ ભૂમિકાઓથી વાત કરે છે. પણ મેં પ્રયોગ કર્યા અને મને આશ્ચર્ય થયું કે આ માણસ સાચો છે. જુડાસ દુશ્મન નથી, જુડાસ દોસ્ત છે. પેલો ફકીર સાચું કહેતો હતો. એ જરા પણ ખોટું કહેતો નથી. પણ આ શોધ કરતાં એને ઘણી મુશ્કેલી પડી હશે.

તો મારું કહેવું એ છે કે શાસ્ત્ર એ શોધ કરવાનો રસ્તો નથી, પરંતુ શોધમાં ઊલટી એનાથી અડચણ ઊભી થાય છે. કેમ કે શાસ્ત્રોના માત્ર વાચનથી મન વિચારોથી ભરાઈ જાય છે. જે શક્ય હોય કે અશક્ય પણ હોય અને પછી એમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ થઈ જાય છે અને એ વિચારોની વિરુદ્ધ થવું તો અજાણતાં જ મુશ્કેલ થઈ જાય છે- અને મહાવીર સંબંધી તો પાર વગરની આવી વાતો થઈ છે.

(૨) બાહ્ય જીવનની ઘટનાઓ બિનમહત્ત્વની, પણ આંતર જીવનમાં થયેલો ચેતનાનો વિકાસ મહત્ત્વનો.

બીજી વાત એ છે કે તમારા બાહ્ય જીવનની કોઈક ઘટના કદાચ કોઈ બતાવે તો તેનાથી એ નક્કી નહિ થાય કે મહાવીર વિશે એ જે કંઈ કહે તે સાચું જ હોય. કેમ કે તમે પ્રત્યક્ષ છો અને તમારા બહિર્જીવનની ઘટનાઓમાં ઊતરવું એ સાધારણ કળા છે, જે એક સામાન્ય ‘ટેલિપેથિસ્ટ’ પણ કરી શકે. એક સામાન્ય જ્યોતિષી પણ કરી શકે; ચાર આનાના બદલામાં તમને જણાવી શકે. તો બાહ્ય જીવનનું કાંઈ મૂલ્ય નથી. કદાચ કોઈ તમારા બાહ્ય જીવનના કોઈ બનાવો તમને કહે તો તેનાથી એ મહાવીરના અંતર-જીવન સંબંધી જે કંઈ કહે તે પણ અર્થપૂર્ણ હશે જ, એમ કહી શકાય નહિ. અસલમાં બાહ્ય જીવન સાથે અંતર-જીવનનો એવો કોઈ સંબંધ જ નથી અને એટલા માટે એ સમજવા જેવું છે કે ક્રાઇસ્ટ, મહાવીર અને બુદ્ધ ત્રણેનું

હું જે વાતો કરું તે કોઈ ને કોઈ રૂપે તમારા જીવનને
કરવામાં સહયોગી થતી હોય તો જ મને એમાં કોઈ અર્થ
જો તમારું જીવન બદલાતું ન હોય તો એ વાતો ગમે તેટલી
હોય તોપણ વ્યર્થ થઈ ગઈ. પણ જો એ તમારા જીવનને
કરવામાં સહયોગી બનતી હોય તો એ વાતોને આખી દુનિય
કરી દે કે એ ખોટી છે તોપણ મારે માટે એ ખોટી નહિ રહે

(૪) ઇતિહાસ અને પુરાણ વચ્ચેનો તફાવત — ઇતિ દૃષ્ટિ તથ્ય ઉપર, પુરાણની દૃષ્ટિ વાચકના રૂ ઉપર.

એની મતલબ એ છે અને એ સમજવું જરૂરનું છે કે
અંતર-જીવનના સંબંધમાં જાણે છે તેઓએ ઇતિહાસ લખવા
નથી આપ્યો. ઇતિહાસની જગ્યાએ તેઓએ પુરાણ ઉપર ભાર
છે. એક દુનિયા છે કે જેના લોકોનો ભાર ઇતિહાસ ઉપર છે
બીજી દુનિયા છે, બહુ ઓછા લોકોનું એક બીજું જગત છે
પુરાણ પર ભાર આપ્યો છે. એ બન્ને વચ્ચેનું અંતર શું છે
ઉપયોગી છે.

ઇતિહાસનો આગ્રહ હોય છે કે બહાર જે જે બનાવો
તથ્યો facts)ની જેમ સંગૃહીત કરવા. પુરાણ એ વાત
આપે છે કે બહારની ઘટનાઓ તથ્યની જેમ એકઠી થાય કે ન
નિષ્પ્રયોજન છે. તેઓ એ પ્રમાણે સંગૃહીત થાય કે કોઈ એમાં
થાય તો તેની અંદર કંઈક ફેરફાર થાય. આ બન્ને વાતોમ
અલગ દષ્ટિ છે. તથ્યો અને ઇતિહાસનો વિચાર કરનાર મહા
જોર દેશે, ફાર્મસ ઉપર જોર દેશે — કેવું એમનું જીવન! જ્યા
કથાની દૃષ્ટિવાળી વ્યક્તિ 'તમારી' ઉપર ભાર મૂકશે, કે
કેવું જીવન કે જે તમને બદલી નાખે. આમાં પાયાનો ફરક

(૫) રહસ્ય — જિસસનું કુંવારી માતાની કૂખે જન્મ લેવા માટેનું.

પુરાણ કોઈક દૃષ્ટિએ અપ્રામાણિક કલ્યાણ એવું બને. જેમ કે જિસસનું શૂળી પર ચડવું અને ત્રણ દિવસ બાદ પાછા જીવતા થવું. ઐતિહાસિક તથ્યની માફક એ પ્રમાણિત ન થઈ શકે. તે જ રીતે જિસસનો જન્મ કુંવારી માતાની કૂખે થવો. ઐતિહાસિક તથ્યની માફક આ વાતને પ્રમાણિત ન કરી શકાય કે કુંવારી છોકરી કે જેની સાથે કોઈ પુરુષનો સંપર્ક ન થયો હોય તેનાથી કોઈ પેદા થઈ શકે, બહારની દુનિયાની આ ઘટના જ નથી. બહારની દુનિયામાં કોઈ કુંવારી છોકરીને છોકરો જન્મે જ કેવી રીતે? પરંતુ જે લોકોએ આ વાત પર ભાર મૂક્યો છે, તેમની દૃષ્ટિ ઘણી ઊંચી છે. તેઓ અંદરની ઘટના પર જ ભાર મૂકે છે. જિસસ જેવો પુત્ર અત્યંત કુંવારા આત્માથી જ જન્મ લઈ શકે. અત્યંત ભોળા, કુંવારા આત્માથી, શરીર નહિ, કુંવારા આત્મા — કુંવારા ચિત્તથી. વળી એવું પણ બની શકે છે કે શરીર કુંવારું હોય, પણ ચિત્ત બિલકુલ નિર્દોષ ન પણ હોય. એનાથી ઊલટું પણ બની શકે કે શરીર કુંવારું ન હોય અને ચિત્ત બિલકુલ કુંવારું હોય. જિસસ જેવી વ્યક્તિનો જન્મ virgil girlની કૂખે જ — કુંવારી છોકરીની કૂખે જ થઈ શકે છે.

આવું ઇતિહાસમાં નથી. પરંતુ ઇતિહાસ એને સાબિત પણ કરી તો નુકસાન જ પહોંચાડશે. એટલે હું માનું છું કે આ વાત અપ્રમાણિત જ રહેવી જોઈએ કે જિસસ જેવી વ્યક્તિનો જન્મ એક કુંવારા મનમાંથી થાય છે. જો કોઈ માતાએ જિસસ જેવા પુત્રને જન્મ આપવો હોય તો એના ચિત્તે અત્યંત કુંવારા રહેવું જરૂરનું છે. કુંવારાપણાનો શરીર સાથે કોઈ સંબંધ નથી. શરીર તો એક યંત્ર છે. કુંવારાપણું તો આંતરિક મનોદશા છે.

(૬) રહસ્ય — મહાવીરના પગમાંથી દૂધ નીકળવા અંગેનું.

હવે જેમ કે મહાવીરને પગે સાપ કરડે છે અને એમાંથી દૂધ

[illegible]

[illegible] નીકળી શકે છે, [illegible] શકતું હોય તો પત્થરમાંથી કેમ ન નીકળી શકે? [illegible] પૂછવું કે આના તે અર્થ [illegible]. [illegible] તો [illegible] મહાત્માન[illegible] માનવા જોઈએ. કેમ કે પુરુષના સ્તનમાંથી માત્ર દૂધ નીકળતું છે, તો પત્થરની વાત તો ઘણી દૂર રહી. ઘણાં [illegible]

વીરના પગમાંથી પણ દૂધ નીકળ્યું નથી. બીજી વાત એ માની લઈએ સ્તનનું જે યંત્ર કે જે સ્ત્રીના સ્તનમાં લાગેલું હોય છે, તે મહાવીરના ગમાં લાગેલું છે. મહાવીરના પગમાં એવી યાંત્રિક વ્યવસ્થા છે કે જેનાથી હીનું લોહી દૂધમાં ફેરવાઈ જાય છે. પરંતુ મેં એમને કહ્યું કે જો આ તનું પ્રમાણ મળી જાય કે મહાવીરના પગ સ્તનનું કામ કરે છે તો જે તલબ હતી તે ખોવાઈ ગઈ, મહાવીરની જે કિંમત હતી તે ન રહી.

કોઈ પણ માણસના પગ સ્તનનું કામ કરે તો દૂધ નીકળે. માં પછી મહાવીરની કોઈ વિશેષતા ન રહી. જો માતાના સ્તનમાંથી ધ નીકળે છે તો તેમાં કોઈ ખૂબી નથી. એ આંતરિક વાત છે. તમે એ સિદ્ધ કરી દેશો તો પછી મહાવીરને ભૂંસી નાખશો. માં જે રહસ્ય છે તે ખોવાઈ જશે. એમાં એકંદરે વાત એટલી જ કે મહાવીરનો પ્રત્યુત્તર એક માતા જેવો હશે. તમે ગમે તે કરો, ર આપો, દુશ્મનાવટ કરો કે મારો, એમના તરફથી તો પ્રેમ અને ણા જ નીતરતી રહેશે.

દૂધનો અર્થ શો હોય છે? દૂધનો અર્થ છે કે જે તમને પોષણ આપે. બીજો કોઈ અર્થ નથી. મહાવીરને તમે ફાવે તો ગાળો દો, પણ દલામાં મહાવીર જે કંઈ કરશે તે તમને ફાયદાકારક જ હશે. એ મને પોષણ જ આપશે. આપણને કોઈ ગાળ દે તો આપણે જે જવાબ આપીશું, તે એને માટે ઘાતક હશે. આપણે જે કાંઈ કરીશું અને આપણે બે જ વસ્તુઓ કરી શકીએ છીએ — યા તો એ ઘાતક સિદ્ધ ય યા પોષક સિદ્ધ થાય પરંતુ મહાવીર પાસેથી જે પ્રત્યુત્તર નીકળશે, હાવીરનું જે reaction આવશે, તે પોષક જ સાબિત થશે. સ આટલી જ વાત એમાં છે. પરંતુ તથ્ય જોવા જઈએ તો એમને ઈ દિવસ સાપ કરડ્યો જ હોય એવું જરૂરી નથી. તેમ જ એમના ગમાંથી દૂધ નીકળ્યું જ હોય એવું પણ જરૂરી નથી. જરૂરી ફક્ત એટલું છે કે મહાવીરના આખા જીવનનો જેણે અનુભવ કર્યો છે તેણે

... લાગે કે તમે આ શું કરો છો? મારી પાસે બહાદુરીનું પ્રમાણપત્ર છે, સર્ટિફિકેટ છે. હું સાબિત કરી શકું છું કે મારા જેવો કોઈ બહાદુર નથી. મારી પાસે મહાવીરચક્ર છે. મેં યુદ્ધના મેદાન ઉપર કોઈ દિવસ પીછેહઠ નથી કરી. આ પ્રમાણપત્રો કંઈ ખોટાં નથી. તો પણ એવું હોઈ શકે કે એ માણસ અંદરથી બીકણ હોય. અને એવું બન્યું છે કે જે વ્યક્તિ અંતસ્ ચેતનામાં ભયભીત હોય છે, તે બહારનાં કૃત્યોથી પોતે નિર્ભય છે, એમ સાબિત કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. એવા પ્રયત્નો એ એટલા માટે જ કરે છે કે અંદરના ભયને ભૂલી જાય અને એ ભય દૂર થયો હોય એમ લાગે.

એક માણસ મારી પાસે આવ્યો હતો. કોઈ પણ કહી ન શકે કે એ ભયભીત હશે. એ શરીરે બળવાન છે, બધા જ પ્રકારના સંઘર્ષોમાંથી પસાર થયેલો છે, જેલોમાં પણ જઈ આવ્યો છે, પ્રભાવશાળી છે અને કોઈની સામે જઈને ઊભો રહે તો સામો માણસ હાલી જાય. એ માણસે આવીને મને કહ્યું કે જ્યારે હું કંઈ બોલવા ઊભો થાઉં છું ત્યારે એટલો ડરું છું કે મારા પગ ધ્રૂજવા માંડે છે અને એવું લાગે છે

[illegible] એક શબ્દ પણ નીકળતો નથી. મોંમાંથી શબ્દ નીકળી જાય [illegible] એ ધૂળ થાય છે. પરંતુ મૌનમાં એક ક્રિયા રહે છે. હવે આ માણસને [illegible] પ્રકાર આપી જાય તે તો ઠીક છે, નહિ તો [illegible] કહીએ કે હું ચોપડી [illegible] તો એ કબૂલ ન કરું.

અંતર-જીવનની બાબતે [illegible] નથી. જેમ હું તમારા અંતર-જીવનની કોઈ વાત કહું તો તમે ચોપડી ખોલીને તે ના પાડી દેશો અને પ્રકાર [illegible] કે કેટલા જન્મોનો [illegible] તેથી મને ખાતરી છે કે [illegible] નથી [illegible] છે. જેમ કે જન્મોની [illegible] કરવા માટે [illegible] આવે છે. [illegible] ન હોય તો [illegible] તમે કહેશો કે 'હું આ બાબત પર વિચાર કરીશ, ત્યાર પછી ફરીથી [illegible].' પરંતુ જો એ [illegible] થાય, [illegible] રીતે [illegible] માણસ કે જે [illegible] ભૂમિકામાં આવેલ હોય તેને [illegible] આવે કે મારી અંદર [illegible] છે તો એ એટલા જન્મો [illegible] કરશે કે જેનો કોઈ હિસાબ નથી, [illegible] રીતે [illegible] પણ એનો [illegible] કરશે.

૮) દૂરબીનનું પ્રયોજન — અંતર-જીવનની શોધ માટે પ્રેરવા માટેનું.

પરંતુ મારે બહારનાં નક્શા સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. એટલે કે [illegible] પ્રમાણપત્ર મેળવવાની હું તૈયારી બતાવીશ નહિ — હું તો એક જ પ્રમાણપત્રમાં માનું છું કે હું જે પ્રયોગો કરીને [illegible] કે આવું છે — એ પ્રયોગો કોઈ કરવા માટે.

ધારો કે એક માણસે પોતાનું દૂરબીન બનાવ્યું કે જેના [illegible] દૂરના તારા [illegible] શકાય છે. દૂરબીન બન્યું અને તેણે દૂરબીન [illegible] મિત્રોને આમંત્રણ આપ્યું કે તમે આવો તો હું તમને એવા [illegible] દેખાડું કે જે તમે કદી જોયા ન હોય. મિત્રોએ દૂરબીનમાંથી [illegible] ના પાડી દીધી અને કહ્યું કે તમારા દૂરબીનમાં એવું કાંઈક [illegible] કે જેનાથી જે તારા નથી તે પણ તેમાંથી દેખાતા હોય એમ બને,

માટે અમારે જેવું નથી ના જાણો આમ કંઈક એવું જે દૂરનું હોય, તો એમ માનીએ કે તમારું દૂરબીન ખોટું. પાછ ઉપરથી આપનું દૂરનું એનું કંઈક આમાંને બતાવો કે જે તમને દેખાય અને અમને ન દેખાતું હોય, તો અમે દૂરબીનમાં નજર નાખ એમાંથી દૂરબીનમાંથી જોયું અને કહ્યું કે આનાથી કાંઈ નક્કી નથી. આમાં તમારા દૂરબીનની કાંઈ કરામત હશે. મારી વાત સમજ્યા ને? હવે આ દૂરબીનવાળા માણસનો શો ઉપાય? એ સિવાય એ બીજું શું કરી શકે? એ તો એટલું જ કહી શકે કે પણ આવું દૂરબીન બનાવો કે જેથી તમને ખાતરી થઈ જાય. પોતાનું દૂરબીન બનાવો અને એમાંથી જુઓ.

આ બાબત એટલી ગૂંચવણ ભરેલી છે કે જો હું તમને એ પ્રયોગો કરવા કહું તો તમને પણ મને દેખાય છે તેવું જ દેખા એમ કહી શકાય નહિ, પરંતુ એક વાત ચોક્કસ છે કે તમને જે કાં જણાય તેનાથી તમે એટલો અનુભવ તો કરી શકશો કે હું જે કાં કહું છું તે મને દેખાતું હશે. બીજું તમે એ પણ અનુભવ કર શકશો કે જે કાંઈ હું કહી રહ્યો છું એની પાછળ જે દૃષ્ટિ છે, તે તમને કાંઈ પણ દેખાય તેનાથી, તમારી સમજમાં તુરત આવી જશે કે એ દૃષ્ટિ શું છે. તમને એ પણ દેખાઈ આવશે કે મહાવીર મારે માટે ગૌણ છે. ન તો ક્રાઈસ્ટનું કોઈ મૂલ્ય છે અને ન તો બુદ્ધનું કોઈ મૂલ્ય છે. મૂલ્ય છે તમારું, જેઓ ભટકી રહ્યા છો અને તમને કોઈ પણ રીતે, કોઈ પણ ખૂણેથી એક વસ્તુ દેખાઈ જાય કે જે તમારા ભટકાવને મિટાવી દે અને એક દિવસે તમે ત્યાં પહોંચી જાઓ કે જ્યાં કોઈ પણ મહાવીર ક્યારેક પહોંચતા રહ્યા છે.

એટલે મારો હેતુ જ જુદો છે અને એક જ ઉપાય છે એ હેતુનો – કેમ કે ત્યારે જ મારો હેતુ સરે છે, નહિ તો નથી સરતો. હું કદાચ તમને તમે ક્યારે જન્મ્યા, તમારાં લગ્ન ક્યારે થયાં, ક્યારે પુત્ર

કહીએ કે આ રસ્તો ત્યાં નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે આપણે એ રસ્તાની નિંદા કરીએ છીએ. એનો અર્થ એટલો જ કે આપણે એ કહીએ છીએ કે એ જ્યાં જવા ધારે છે ત્યાં પેલો રસ્તો નથી જતો. આપણે એમ પણ નથી કહેતા કે એ રસ્તો ક્યાંય જતો નથી. એ તો પણ કોઈ ઠેકાણે જતો હોય છે; પરંતુ એ જ્યાં જવા ધારે છે ત્યાં નથી જતો, બલ્કે એની વિરુદ્ધ દિશામાં જાય છે.

(૨) શાસ્ત્રને માર્ગ જનાર પંડિત થાય, પ્રજ્ઞાવાન નહિ.

પ્રજ્ઞાની શોધમાં નીકળેલ વ્યક્તિ માટે શાસ્ત્રો વ્યર્થ છે; કેમ કે શાસ્ત્રનો રસ્તો પ્રજ્ઞા સુધી નથી જતો, પાંડિત્ય સુધી જાય છે. અને પાંડિત્ય પ્રજ્ઞાથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. પાંડિત્ય છે ઉધાર, પ્રજ્ઞા છે સ્વયંની, પોતાની. જો કોઈ ઉધાર સંપત્તિ ગમે તેટલી ભેગી કરે, તોપણ એ પોતાની સંપત્તિ બની જાય એ અસંભવ છે. એટલે જ્યારે હું કહું છું કે શાસ્ત્રને રસ્તે પહોંચી નહિ શકાય, ત્યારે ભૂલથી પણ એવું માનશો કે હું શાસ્ત્રની નિંદા કરું છું.

હું તો ફક્ત શાસ્ત્રનો સ્વભાવ તમને કહું છું. જ્યારે શાસ્ત્રનો સ્વભાવ જ આવો છે ત્યારે મારા શબ્દોને ભેગા કરીને જે શાસ્ત્ર બનાવવામાં આવશે, તેનો સ્વભાવ પણ એવો જ હશે. મત એનાથી પણ કોઈ પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત નહિ કરી શકે. અગર જો હું કહું કે બીજા શાસ્ત્રથી કોઈ પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત નથી કરતું, પણ હું બોલું છું, તેમાંથી જે શાસ્ત્ર બનશે તેનાથી પ્રજ્ઞા પ્રાપ્ત થશે ખોટી થઈ ગણાય. તો એવું થાય કે હું કોઈના શાસ્ત્રની છું અને કોઈના શાસ્ત્રનાં વખાણ કરું છું. નહિ, હું માત્રનો સ્વભાવ જણાવું છું. પછી એ શાસ્ત્ર મહાવીરનું હોય, કૃષ્ણનું હોય, મારું હોય કે તમારું હોય. એ પડતો નથી. કોઈનું યે શાસ્ત્ર સત્ય તરફ લઈ જતું નથી

દાવો કરે કે હું સત્ય છું, તે શાસ્ત્ર બની જાય છે. જે પુસ્તક કેવળ વિનમ્ર સંવાદ છે, કશો દાવો નથી કરતું; જેમ કે હાલે મેં શાસ્ત્રોના પુસ્તક વિશે જે કહ્યું હતું કે તેમાં એણે શરૂઆતમાં જ જણાવ્યું છે કે પુસ્તકમાં જે કહ્યું હશે તે સત્ય નહિ હોય. એ વાત સમજીને જે પુસ્તક વાંચજો. તો એવું પુસ્તક શાસ્ત્ર બનતું નથી. એ વિનમ્ર પુસ્તક છે. એ માત્ર સંવાદ છે અને જો કોઈ એને પણ શાસ્ત્ર બનાવી દે તો એ બનાવનાર પોતે જ જવાબદાર છે. એ પુસ્તકમાં ઉપર આટલું આગ્રહનો [illegible] [illegible]. પણ એને મુક્ત [illegible] [illegible] હતું. એનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ જ એણે [illegible] હતો.

કેમ કે આ રીતે જે રાખને પકડી તે છોડાવવા માટે બીજો કોઈ ફરતો નથી. તો મહાવીર સાથે જેને પ્રેમ હોય તેને જૈનસમાજની વિરુદ્ધ થવું જ પડે. કદાચ મહાવીર પોતે પાછા આવે તો એમને પણ જૈનોની સામે જ થવું પડે; કેમ કે એમણે જે કહ્યું હતું તે જીવતા અંગારા જેવું હતું, એ પકડી શકાય તેવું નહોતું, માત્ર કરી શકાય, સમજી શકાય તેવું હતું. પણ હવે માત્ર રાખ રહી છે. એને લોકોએ પકડી લીધી છે અને પકડીને બેસી ગયા છે.

દુનિયામાં આવું જે દેખાય છે તે ઘણું આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે કૃષ્ણની વિરુદ્ધ મહાવીર બોલે, અથવા મહાવીરની વિરુદ્ધ બુદ્ધ બોલે, યા બુદ્ધની વિરુદ્ધ વળી બીજો કોઈ ઊભો થાય. એ કેટલું અજબ લાગે છે! થવું તો એ જોઈએ કે બુદ્ધ મહાવીરનું સમર્થન કરતા હોય, ક્રાઈસ્ટ બુદ્ધનું સમર્થન કરતા હોય. મહમ્મદ મહાવીરનું સમર્થન કરતા હોય. મહાવીર કૃષ્ણ અને રામનું સમર્થન કરતા હોય. થવું તો આમ જોઈતું હતું, પણ બન્યું છે એમનાથી ઊંધું અને એમ થવાનું કારણ છે.

કોઈ પણ વ્યક્તિના જીવનમાં નવા જ્ઞાનનું કિરણ આવે, ત્યારે જેવું એ કિરણ આવે કે તરત જ એને દેખાય છે કે લોકોના હાથમાં રાખ છે. કોઈક દિવસ એ પણ કિરણ હતું, પણ અત્યારે તો રાખ છે. અને જ્યાં સુધી એ વાત સમજાવવામાં ન આવે કે એ રાખ છે, ત્યાં સુધી એમાંથી છુટકારો થવાનો નથી. છતાંયે, નથી બુદ્ધ મહાવીરની વિરુદ્ધ કે નથી મહાવીર કૃષ્ણની વિરુદ્ધ. વિરુદ્ધ છે, જે શાસ્ત્ર બની જાય છે તેની. અને જે કાંઈ શાસ્ત્ર બની જાય છે તેમાંથી સત્ય મરી જાય છે. જો આ વાત યાદ રહે તો શાસ્ત્ર બનવાની ઉમેદ રહેતી નથી, આશા નથી રહેતી. તોપણ શાસ્ત્ર બની શકે છે. એટલે લડાઈ ચાલુ જ રહે છે. એટલે જ કોઈપણ જ્ઞાનીને લડાઈ કર્યા સિવાય ચાલતું

૬) મુક્તિદાયી વિચાર પણ શસ્ત્ર બનતાં બંધનરૂપ બને છે, અને નવા જ્ઞાનીને તે છોડાવવા માટે મહેનત કરવી પડે છે.

હવે આનો અર્થ શું ? એનો અર્થ એ જ કે દરેક વસ્તુ અડચણ-
ર્તા થઈ શકે છે. અસલમાં જે સીડી—દાદરો હોય છે તે પથ્થર પણ
ઈ શકે અને જે પથ્થર હોય તે સીડીનું કામ પણ આપી શકે છે.
ધું જ કરવાવાળા પર આધાર રાખે છે. અને જ્યારે જૂની સીડી
થ્થરનું કામ કરતી હોય ત્યારે એને ખસેડવાની—દૂર કરવાની વાત
રવી પડે છે. આ લડાઈ હમેશાં ચાલુ રહેશે. આ લડાઈને રોકવી
મુશ્કેલ છે. એટલે કે હું જે કહી જઈશ, તેને કાલે કોઈએ હિંમત
કરીને જૂઠું ઠરાવવું જ પડશે. હું જે કહીને જઈશ, મને પ્રેમ કરનાર
કોઈ વ્યક્તિએ, તેની વિરુદ્ધ લડવું જ પડશે. એના સિવાય બીજો
ઈલાજ નથી, કારણ કે એને સાંભળનારા એને પકડશે અને એનું
શાસ્ત્ર બનાવશે, અને એમાંથી એમને છોડાવવા પણ પડશે જ. જે
વ્યક્તિ આપણને મુક્ત કરી શકે તેવી હોય તેને પણ આપણે બંધન
બનાવી દઈએ છીએ. જ્યારે એને બંધન બનાવીએ છીએ. ત્યારે
એનાથી પણ મુક્તિ અપાવવી પડે છે. અને જે વ્યક્તિ આપણને ફરીથી
મુક્તિ અપાવે છે, તેને ફરીથી આપણે બંધન બનાવી દઈએ છીએ.

કથા ઘણી લાંબી છે કે મુક્તિદાયી વિચાર પણ કેવી રીતે બંધન
બની જાય છે. મુક્તિદાયી વ્યક્તિ પણ કેવી રીતે બંધન બની જાય છે.
પછી કેવી રીતે એમાંથી છોડાવવું પડે છે. એટલે કોઈ પણ વિચાર
કાયમ રહેતો નથી. કોઈ પણ વિચારના પ્રભાવની એક સીમા હોય છે.
જે લોકો એ જીવંત પ્રભાવક્ષેત્રમાં આવી જાય છે અને જીવંત
પ્રયોગમાં લાગી જાય છે તેઓ તો નીકળી જાય છે. પાછળથી માત્ર
રાખ રહે છે. તેથી બધાં તીર્થંકરો, બધા અવતારો, અરે બધા મહાત્મા-
[illegible] રાખનો સંગ્રહ થઈ જાય છે, અને એ જે રાખનો

[illegible]

એ જ ગીતામાં અર્જુનને દેખાય છે કે યુદ્ધમાં જીતી જાઓ. અર્જુન સાંભળનાર છે. પહેલ-વહેલો શ્રોતા. પછીથી ટીકા એની છે. પહેલો Comentator. ટીકાકાર એ છે. સીધું સાંભળ્યું છે, કોઈ બીજા પાસેથી સાંભળ્યું નથી. ફક્ત સાંભળ્યું જ નથી, પણ તે સાંભળ્યું છે તે સમજ્યો છે. અને પોતાની અક્કલ પ્રમાણે અર્થ કાઢ્યો છે. અર્જુને અર્થ કાઢ્યો કે યુદ્ધમાં જીતી જાઓ અને મહાભારત યુદ્ધ થયું. એ જ ગીતાને ગાંધી પોતાની માતા સમજે છે અને એ અહિંસાનો સંદેશો છે એમ કહે છે. અને ગમ્મતની વાત એ છે ગીતા સાંભળીને અર્જુન હિંસામાં ઊતરે છે અને ગાંધી આખી જિં[illegible] ગીતા હાથમાં રાખીને અહિંસા તરફ જાય છે. તો ગીતા બિચારી છે કે આપણે એની અંદર કંઈ પણ નાંખી શકીએ.

અનુયાયીઓએ [illegible] [illegible] [illegible]
એમ તેમ ભૂખમાં પણ માનતા નહિ. [illegible]
પાછળ ચાલે છે, માટે મહાવીરના અનુયાયી છે, [illegible]
છે. મહાવીરનો અનુયાયી મહાવીરને પોતાની પાછળ [illegible]
અને એમને પાછળ ચલાવીને પોતે આગળ [illegible] છે
કોઈ ભૂલ તો કરી જ નહિ શકીએ. કેમ કે મહાવીર આગળથી
આ રીતે એ દરેક વસ્તુ શોધી લે છે, દરેક વસ્તુનો ઉપાય શો

જ્યારે અંગ્રેજો હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યા, ત્યારે તેમનો પહે[illegible]
બંગાળીઓ સાથે થયો. બંગાળીઓની માછલીઓની ગંધ [illegible]
ગંધાતાં શરીર એમને વાસ મારતાં હતાં. એ ગંધને [illegible]
એમને 'બાબુ' કહેતા. 'બાબુ'નો અર્થ જેમાંથી ગંધ [illegible]
હોય તે. પણ અત્યારે બાબુજી શબ્દ બહુ માનવાચક [illegible]
કારણે, એમની ગંદી રહેણીકરણીને કારણે, એમના [illegible]
માછલીઓની વાસને કારણે વાપરેલો 'બાબુ' શબ્દ
બંગાળીઓ માટે મોટો બાબુ બની ગયો છે. [illegible]

મેલ છે. અંગ્રેજો સત્તા ઉપર હતા અને એમણે 'બાબુ' શબ્દ વાપર્યો માટે એ આદરવાચક બની ગયો અને જ્યારે અંગ્રેજો 'બાબુ' કહ્યો, ત્યારે કોઈને 'બાબુ' કહો તો એ અકડાઈને બહાર નીકળ્યો કે અમે કોઈ સાધારણ માણસ થોડા છીએ? અમે તો 'બાબુ' છીએ. અને બીજા લોકો પણ એને 'બાબુ' કહેવા લાગ્યા હવે 'બાબુ' ઘણો કીમતી શબ્દ છે.

શબ્દોની પણ એક યાત્રા હોય છે. આપણે એમાં શો ઉમેરો કરીએ છીએ, તેનો આપણા પર આધાર છે. આમ તો શબ્દ કોરો છે. આપણે એમાં કંઈ નાખીએ છીએ. અર્થ આપણા કરેલા હોય છે. શબ્દ તો Container, ખાલી ડબ્બો છે અને Contant, વિષયવસ્તુ આપણે નાખીએ છીએ. એટલે દરેક યુગ, દરેક પેઢી, દરેક માણસ પોતાનો અર્થ (Contant) એમાં ભરે છે. જેઓ આમ કરવામાં બહુ કુશળ હોય છે તે કોઈ પણ વસ્તુમાંથી કોઈ ને કોઈ અર્થ કાઢે છે. એમના પર શબ્દનું કાંઈ બંધન નથી.

(૧૧) રજનીશ પાસે સમજવું હોય તો શાસ્ત્રને વચમાં ન લાવો.

એટલે જ હું કહું છું કે મારી વાત સમજાય તો શાસ્ત્રમાંથી પણ મળી જશે. શાસ્ત્રની વાતો ઉપર તમારી પકડ હશે તો મારી વાતમાંથી મળી જશે, પરંતુ એમાં પડશો જ નહિ. કેમ કે એમાં પડવાથી જ ખોટી દિશામાં પગલાં પડે છે. જ્યારે હું તમારી સામે પ્રત્યક્ષ છું તો સીધું મારી પાસેથી જ સમજો. શાસ્ત્રોને વચમાં લાવશો જ નહિ. સીધું મારી પાસેથી જ સમજવા પ્રયત્ન કરજો. સરખામણી પણ કરશો નહિ. તેમ અમુક વાત ક્યાં છે, ક્યાં નથી વગેરે કહેશો પણ નહિ. હોય તોપણ ઠીક છે. ન હોય તોપણ ઠીક. સીધેસીધું સમજવા પ્રયત્ન કરવો એ ઉપયોગી છે; કેમ કે એમ હોય ત્યારે જ આપણે વધારેમાં વધારે સમજવાની કોશિશ કરીએ છીએ, અને જે આપણને ... તે બધે ઠેકાણે દેખાવા માંડે છે.

શું વાંચવા-સાંભળવાથી જ્ઞાન મળે છે?

પ્રવચનના મુખ્ય મુદ્દાઓ

(૧) વાચન અને શ્રવણની યાત્રા માત્ર નિમિત્ત બની અંતર્યાત્રા તર
તે તરફ માટે.

(૨) મંદિર-સત્યની અનુભૂતિને શિલ્પ દ્વારા વ્યક્ત કરવું સંકેત

(૩) મંદિર દ્વારા વ્યક્ત થતાં સંકેતો—શરીર, ચિત્ત અને પરમાત્મ

(૪) સત્યની પ્રાપ્તિ માટે—શરીરની સુસંવાદિતા અને ચિત્તની
પ્રક્રિયા બંધ થવાની જરૂર.

(૫) તીર્થંકરોની એકસરખી મૂર્તિઓ—જ્ઞાનીઓની એકસરખી આં
સ્થિતિની સૂચક.

(૬) મૂર્તિનું પ્રતીક—નિશ્ચલ એવા આત્મતત્ત્વની ઝાંખી માટે.

(૭) ઈજિપ્તના પિરામિડો દ્વારા અંતરાત્મા સુધી પહોંચવાના રસ્
ખબર.

(૮) જાગૃત વાચન-શ્રવણ — અંતર્યાત્રાનું નિમિત્ત બની શકે.

(૯) ખજુરાહોના મંદિર—સંભોગથી સમાધિ તરફની યાત્રાનું નિમિ

(૧૦) જ્ઞાનીઓએ સત્યની અભિવ્યક્તિ માટે કરેલા અનેક ઉપાયો—પ
સમજાય તો કામના.

...ફેરે અને કદાચ પ્રોસેસ નહિ આવશે કે વાતો તમારા ખ્યાલમાં ... શરીરનું આરામ ... આવશે.

એક તો સતત દિશાઓવાળો રહેતો છે જ્યાંથી ... જ્ઞાનના રસમાં ચાલ્યો જાય. Dimension જાય છે. કોઈ માણસ ... સંગીતના રસમાં ... કોઈ માણસ કામવાસનાના રસમાં જાય. આ બધી દિશાઓના ઉંડા ... કોઈ સૌન્દર્યના રસમાં ચાલ્યો જાય. ... આ બધી દિશાઓ આપણને આગળ ચાલી જ જાય છે. અને ... સ્વર્ગથી દૂર ... નથી

એમ આની અંદર આગળ વધો તેટલાં જ ... ગોળ નથી ... છો. અંદર માટે મંદિરનો બહારનો ... શરીરમાં ખૂણા છે. જેના ... આજુબાજુની દીવાલો ગોળ નથી. ... શરૂ કરશો તો બીજા ખૂણા ... યાત્રા પૂરી થઈ શકે છે. એક ખૂણેથી યાત્રા શરૂ કરશો ... એક જ ખૂણા વચના જશો અને તમે એકદમ ... થઈ અને ... દૂર થતા જશો.

... તમારાથી દૂર થતા જશો.

એટલે આપણી અંદર શરીરની દીવાલો છે. અને એની અંદરના ... જો તમે એમાં ઘૂમ્યા કરશો ... નિત્ય છે, ગોળ પ્રદક્ષિણાની માફક ... પ્રદક્ષિણા કર્યા જ કરશો, તોપણ પરમાત્મા ... અનેક જન્મો સુધી આ પ્રદક્ષિણામાંથી ... સુધી પહોંચશો નહિ. આ પ્રદક્ષિણામાંથી ... સુધી પહોંચશો નહિ, ... અને અંદર જવું પડશે. અને જ ... પણ તમારે નીકળવું પડશે અને ... એટલે બધી મૂર્તિઓ સ્થિરતાની ... મૂર્તિ છે તે તદ્દન સ્થિર ... છે. ... સૂચક છે.

(૫) તીર્થંકરોની એકસરખી મૂર્તિઓ — જ્ઞાનીઓની એકસરખી આંતરિક સ્થિતિની સૂચક.

પરંતુ કેટલીક વખત સમજવામાં તકલીફ પડે છે; જેમ કે હમણાં ... જે વાત ચાલતી હતી, એનો વિચાર તમને આવ્યો હશે. જૈનોની ... ચોવીસ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ છે, ચિહ્નો સિવાય એ બધી મૂર્તિઓમાં ... — ચિહ્નો દૂર કરીએ તો બધી મૂર્તિઓ એકસરખી છે.

મહાવીરની મૂર્તિને પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કહી શકાય. અને પાર્શ્વનાથની મૂર્તિને નેમીનાથની મૂર્તિ કહી શકાય. માત્ર નીચે એક એક ચિહ્ન હોય છે. તેને જો તમે અલગ કરી દો તો કોઈ પણ મૂર્તિમાં કશો ફરક નથી. શું આ ચોવીસેય માણસો એકસરખા હશે? શું આને ઐતિહાસિક બાબત ગણાવી શકાય કે આ ચોવીસેય માણસોને એકસરખા ચહેરા, એકસરખાં આંખ, નાક, કાન, વાળ વગેરે રહ્યાં હોય? એ તો અસંભવ વાત છે. બે માણસો એકસરખા ચહેરાવાળા મળવા મુશ્કેલ છે, જ્યારે આ ચોવીસ માણસો એકસરખા, એમનામાં શું કોઈ ભેદ નહિ હોય?

ના, આ ઐતિહાસિક તથ્ય નથી. આ તથ્ય વધુ આંતરિક છે. કેમ કે માણસને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાંની સાથે જ બધાં ભેદો ભુંસાઈ જાય છે અને અભેદ શરૂ થઈ જાય છે. ત્યાં બધા ચહેરા સરખા છે, એકસરખાં નાક, એકસરખી આંખ છે. એનો અર્થ ફક્ત એટલો જ કે આપણી ભીતર એક એવી જગા છે કે જ્યાં નાક, ચહેરા બધું ભળી જાય છે, બિલકુલ એક જેવું જ થઈ જાય છે. જે લોકો આવી એકતાને પામી ગયા છે તેમને આપણે કેવી રીતે બનાવી શકીએ? તો આપણે એકસરખી મૂર્તિઓ બનાવી; બિલકુલ એકસરખી, જરા પણ ફેર નહિ. મૂર્તિઓ કદી એકસરખી નથી રહી, હોઈ શકે પણ નહિ. એટલે આપણે મૂર્તિઓની ચિંતા જ છોડી દીધી.

મહાવીરનો ચહેરો કેવો હશે, એ સવાલ હવે રહ્યો નહિ. એ ચહેરાની આપણે વાત જ છોડી દીધી, જો મહાવીરનો ફોટોગ્રાફ લીધો હોત તો મહાવીરની આ મૂર્તિ સાથે એનો મેળ ન બેસત; કેમ કે ફોટોગ્રાફ માત્ર બહારની બાજુ પકડી શકે છે. મૂર્તિમાં આપણે અંતરને પકડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ભીતરમાં માણસો એક જેવા થઈ ગયા છે. એટલે હવે એમની મૂર્તિઓ અલગ-અલગ બનાવે તો તે બરાબર ન ગણાય. અને એ મજાની વાત છે

ની સ્થિતિ ઉપર છાપ મેળવતી બનાવી દીધી છે. ફોટોગ્રાફમાં બહારની
સ્થિતિ અંદરની સ્થિતિ ઉપર છાપ મેળવે છે. ફોટોગ્રાફે અલગ અલગ
થી છે. પરંતુ આ ચોવીસ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ અલગ અલગ નથી.
તેઓ બિલકુલ એક છે. એમના 'ફોકસ' એક થઈ ગયા. હોવા જ
તેમના એક ક્ષણે પાસેથી. કે ત્યાં બધું એક થઈ ગયું છે. એટલે
કે એમના ચહેરા સરખા થઈ ગયા, ચહેરામાં કોઈ ફરક ન રહ્યો.
આંખો અલગ અલગ હશે, પરંતુ એ આંખોમાંથી જે જોનાર હતા તે
એક થઈ ગયા. હોઠ જુદા જુદા હશે, પણ એ હોઠોમાંથી નીકળતી
વાણી એક થઈ ગઈ. અંદર બધું એક થઈ ગયું.

(૬) મૂર્તિનું પ્રતીક – નિશ્ચલ એવા આત્મતત્ત્વની ઝાંખી માટે.

એક ગોળ પ્રદક્ષિણા છે. જેના ચક્કર આપણે અનંતજીવન સુધા
લગાવ્યા કરીએ, તોપણ ગર્ભગૃહમાં પ્રવેશ કરી શકીએ નહિ. પ્રદક્ષિણા-
માંથી બહાર નીકળીએ તો આપણે જ્યાં ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી છે
ત્યાં જઈ શકીએ. ભગવાનને જો આપણે સ્થિર નજરે જોઈએ તો
દેખાશે કે એકદમ સ્થિર છે, શાન્ત છે. એ મૂર્તિમાં બધું શાન્ત છે,
બધું સ્થિર છે, જાણે કે ત્યાં કોઈ ગતિ નથી, કોઈ કંપન નથી.
એટલા માટે જ પથ્થરની મૂર્તિઓ પસંદ કરવામાં આવી છે. આપણી
પાસે પથ્થર સૌથી વધારે સ્થિર તત્ત્વ છે, જેના વડે આપણે ખબર
આપી શકીએ. પથ્થર સૌથી વધુ સ્થિર હોય છે, અને એ સ્થિરતામાં
પણ આપણે મૂર્તિઓની જે રૂપરેખા દોરી છે તે તો સાવ સ્થિર છે.
જાણે ગતિ (Movement)ની કોઈ વાત જ નથી. એટલે હાથ જોડાયેલા
છે પગ પણ જોડાયેલા છે. પગ પદ્માસનમાં છે, આંખો અડધી
બંધ છે.

એકદમ મીંચેલી હોય તો ઉઘાડવી પડે. આંખો પૂરી
ય કરવી પડે. કેમ કે અતિ હોય ત્યાંથી પાછા ફરવું

[illegible]

(૭) મંદિરના પિરામિડ દ્વારા અંતરાત્મા સુધી પહોંચવાના રસ્તાની ખબર.

[illegible] મંદિરમાં જે પિરામિડ છે, [illegible] છે. [illegible] અંતરાત્મા સુધી [illegible] પિરામિડના [illegible] મારફત બનાવ્યું છે. [illegible] ઘણા સંકેત એમાંથી મળે છે જે [illegible] કર્યા છે કે જે [illegible] તેઓએ અનેક જાતના પ્રયત્નો કર્યા છે કે જે [illegible] જળવાઈ રહે અને ભવિષ્યમાં જ્ઞાન એમને થયું છે તે કોઈ પણ રીતે [illegible] તો તરત જ એ રહસ્ય પણ કોઈ જાણવાની ઉત્કંઠાવાળી વ્યક્તિ આવે તો તરત જ એ રહસ્ય ખુલ્લું કરી દે કે ત્યાં શું છે. એ છે કૂંચીઓ કે જેનાથી તાળા ખૂલે છે પરંતુ તમને નથી તો તાળાનું જ્ઞાન કે નથી કૂંચી[illegible] તમે કૂંચી

…લઈને બેઠા છો અને તાળું પણ સામે લટકે છે તોપણ કાંઈ …તું નથી. એક વાત પાકી છે કે જોરથી આંધળાની પેઠે કાંઈક …ડી લેશો તો કદી પણ તમે કાંઈ પણ ખોલી નહિ શકો? એટલા …ટે પકડશો નહિ.

(…) જાગૃત વાચન શ્રવણ–અંતર્યાત્રાનું નિમિત્ત બની શકે.

હમેશાં જે કહ્યા કરું છું, તેનો અર્થ એ જ છે કે શાસ્ત્રને પકડશો નહિ. વાંચજો, પકડશો નહિ હું કોઈનું સાંભળજો, પરંતુ બહેરા …ન થઈ જશો. વાંચો, પણ આંધળા ન થઈ જશો સાંભળજો પણ સાંભળવાથી શું વળશે તે બરાબર સમજીને. અને હું કહું છું કે જો આ પ્રમાણે સાંભળો તો સાંભળવાથી પણ થઈ શકે છે, વાંચવાથી શું વળશે એવું જાણીને પણ જો વાંચશો તો વાંચવાથી પણ કંઈક થઈ શકશે. થઈ શકવાનો અર્થ એ કે તમારી અંતરની યાત્રામાં એ પણ નિમિત્ત બની શકે. કોઈ પણ વસ્તુ નિમિત્ત બની શકે છે; પરંતુ આંધળા થઈને પકડવાથી બધી ચીજ બાધા બની જાય છે. વાંચો, સાંભળો પણ ક્ષણે ક્ષણે જાગૃત રહો અને શોધ મારી છે અને મારે કરવાની છે તેનું સ્મરણ રાખો એમાં વાસી અને ઉધાર સત્ય કામ …થી આવતું, અને એ જો યાદ રહે તો હું જે કહું છું તે તેમને અડચણકર્તા લાગે નહિ, તો એ પણ વિઘ્ન સાબિત થશે.

(૯) ખજુરાહોના મંદિર—સંભોગથી તરફથી યાત્રાનું પ્રતીક.

તમે ખજુરાહોનાં મંદિરો જોયાં હશે, જે લોકોને એ વાત સમજાઈ છે તેઓએ કેટલી મહેનત લઈને એ બનાવ્યાં છે. મંદિરની બહારની દીવાલો ઉપર કેવળ સેક્સ, કામક્રીડા. મૈથુન બધું કોતર્યું છે. પથ્થર ઉપર ભારે અદ્‌ભુત કોતરણી કરી છે. પરંતુ મંદિરની અંદર એક પણ મૈથુનનું ચિત્ર નથી બધું જ બહારના પરિઘ પર ખોદ્યું છે. એનો … એટલો જ કે જીવનનું બહારનું પરિઘ સેક્સથી, કામથી બન્યું

જે મંદિરની અંદર જવું હોય તો આ મંદિરને છોડવું જ પડશે,
...દરની બહાર જ જોવું હોય તો ઠીક છે, એ ચાલશે.

'કામ' જીવનની બહારની દીવાલ છે અને 'રામ' અંદર મંદિરમાં નિહિત છે. જ્યાં સુધી કામમાં ઓતપ્રોત રહેશો, ત્યાં સુધી ભીતર જઈ શકશો નહિ. પરંતુ જો બહારની દીવાલ ઉપરનાં મૈથુન ચિત્રોને કોઈ ફરતો રહીને જોયા જ કરે તો પણ કેટલો વખત જુએ? પછી થાકે છે, કંટાળે છે. અને કહે છે કે અંદર મંદિરમાં ચાલો અને પછી અંદર જઈને એને ખૂબ વિશ્રામ મળે છે. કેમ કે ત્યાં એક જુદી જ દુનિયા શરૂ થાય છે. જ્યારે જીવનની અનેક યાત્રાઓ કરીને આપણે થાકીએ છીએ, જ્યારે કામજીવનની અંદર વારંવાર અનુભવ કરી કરીને જ્યારે થાકીએ છીએ, ત્યારે એક દિવસ મન કહે છે, હવે ઘણું જોયું, ઘણું સમજ્યાં, હવે અંદર ચાલો, આ તથ્યને જે લોકો સમજ્યા છે, તેમણે પથ્થરમાં ખોદીને બતાવવાની કોશિશ કરી છે. અનુભવથી એ વાત એમના જોવામાં આવી કે બે પ્રકારનું જીવન હોઈ શકે. યા 'કામ'નું યા તો 'રામનું'. અને 'કામ' એ 'રામ'ના મંદિરની દીવાલ છે. એવું નથી કે 'કામ' 'રામ'નો દુશ્મન છે, માત્ર બહારની દીવાલ છે. 'રામ'નું ચારે તરફથી એ જ રક્ષણ કરે છે. 'રામ'ને રહેવાનું ઘર એના વડે બન્યું છે. જો 'કામ' ન હોય તો 'રામ'ને રહેવાનું ઘર ન મળે. તો 'કામ' દુશ્મન પણ નથી. આમ હોવા છતાં પણ 'કામ' અવરોધ ઊભો કરે છે. જો માણસ બહાર જ ફર્યા કરે તો ભૂલી જાય કે મંદિરમાં એક એવી જગા છે કે જ્યાં 'કામ' નથી, જ્યાં કંઈક બીજું જ શરૂ થાય છે. એ બીજી જાતની યાત્રા શરૂ થાય છે. પરંતુ જ્યારે થાકો, કંટાળો, ત્યારે અંદર જશો.

હું જ્યારે ખજુરાહો જાઉં છું, ત્યારે હજી પણ મારા જોવામાં આવે છે કે જે લોકો આવે છે તે પહેલાં તે બહારનું ફરીફરીને જુએ છે. મંદિરમાં સીધું કોઈ જતું નથી. એક પણ માણસ સીધો

[illegible]

[illegible]

[illegible] એવું બને કે [illegible] 'રામ'ની [illegible] 'રામ'ની [illegible] એવું બને કે તમે આ વાણીને કાંઈ પણ ન સમજો. તેથી આ વાત સમજવા માટે એક મંદિર પણ બનાવ્યું છે.

[illegible] સત્યની અભિવ્યક્તિ માટે કરેલા ઉપાયો—પરંતુ સમજાય તો કામના :

બીજી પણ હજારો રીતો આ સમજાવવા અપનાવી છે—સંગીત દ્વારા, નૃત્ય દ્વારા, બધી બાજુથી બધાં માધ્યમોનો ઉપયોગ થયો છે. જેને જ્ઞાન થયું છે તે તમને સમજાવવા કોશિશ કરશે જ. તોપણ એ આપણા સુધી ખબર પહોંચશે જ એ નક્કી નથી. જો આપણે એ ખબરને જ પકડી લઈએ જેમ કે કોઈએ કહ્યું કે ખજુરાહોના મંદિરમાં બહાર 'કામ' છે અને અંદર 'રામ' છે અને આપણે એ મંદિરમાં જ અટકી જઈએ, બીજી બધી માથાકૂટ છોડીને. આ જ સત્ય છે અને બધું સત્ય અહીંયાં જ કોતરેલું છે, તો આપણે આ મંદિરના પૂજારી બની જઈએ. થઈ જાઓ પૂજારી! વાત ખલાસ થઈ. તમે બધું ગુમાવ્યું, પણ જો તમે વાત સમજી જાઓ તો પછી આ મંદિર સાથે કાંઈ લેવાદેવા જ નહોતી. વાત પૂરી થઈ ગઈ હતી. જો એમાં રહેલો ઈશારો ખ્યાલમાં આવી ગયો હોત તો આ મંદિરમાં અંદર પણ કાંઈ નહોતું, બહાર પણ કાંઈ નહોતું. વાત પૂરી થઈ ગઈ હોત અને તમે કહ્યું હોત કે બરાબર છે અને તમે લોકોને કહેત કે જો જો મંદિરમાં ગૂંચવાઈ ન જશો, મંદિરમાંથી કાંઈ નહિ મળે. અને જો ખ્યાલમાં રહ્યું કે મંદિરમાંથી કાંઈ નથી મળ્યું તો કદાચ તમે શોધમાં નીકળો ત્યારે મંદિરમાંથી પણ કંઈક મળી જાય. મંદિર સાથે મારે કાંઈ દુશ્મનાવટ નથી. દુશ્મનાવટનો કોઈ સવાલ જ નથી. તેમ નિંદાનું પણ કારણ નથી. કેમ કે નિંદા કરવાનો અર્થ શો છે?

હું જે કહી રહ્યો છું. તે પણ વળી લખાશે, તો લખાયેલાનો શો અર્થ હોઈ શકે? પરંતુ હું એટલી ચેતવણી તમને જરૂર આપીશ કે નિંદા ન કરવી, તેમ પ્રશંસા પણ ન કરવી. સમજવું. સમજ્યા તો મુક્તિ તરફ પ્રયાણ શરૂ થશે.

૧

દસ જીવન-સૂત્ર

પ્રિય રામચંદ્ર,

પ્રેમ. મારી દસ આજ્ઞાઓ (Ten Commandments) પૂછી છે.

ઘણી કઠણ વાત છે.

કેમ કે, હું તો કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞાઓની વિરુદ્ધમાં છું.

છતાં પણ, એક ખેલ રહેશે એટલે લખું છું.

૧. કોઈની પણ આજ્ઞા કયારેય માનો નહિ કે જ્યાં સુધી
એ સ્વયંની જ આજ્ઞા ન હોય.
૨. જીવનના સિવાય બીજું કોઈ પરમાત્મા નથી.
૩. સત્ય સ્વયંમાં છે, એટલા માટે એને કયાંય બીજે ન શોધશો.
૪. પ્રેમ પ્રાર્થના છે.
૫. શૂન્ય થવું સત્યનું દ્વાર છે. શૂન્યતા જ સાધના છે, સાધ્ય
છે. સિદ્ધિ છે.
૬. જીવન છે અત્યારે અને અહીં.
૭. જીવો અને જાગેલાં જીવો.
૮. તરો નહિ — વહો
૯. મરો પ્રતિપલ કે જેથી પ્રતિપલ નવા થઈ શકો.
૧૦. શોધો નહિ. જે છે — છે. રોકાઈ જાઓ અને જુઓ.

રજનીશના પ્રણામ

તા. ૮-૪-૧૯૭૦

[પ્રતિ: ડૉ. રામચંદ્ર પ્રસાદ, પટના]

દમન નહિ, નિષેધ નહિ, પરંતુ જાગરણ

પ્રિય યોગ લક્ષ્મી,

પ્રેમ. દમન આમંત્રણ બની જાય છે.

અને નિષેધ નિમંત્રણ પણ.

નિષેધ [illegible] જ [illegible] છે.

નિષેધ નિરોધ નથી.

નિષેધ તો આમંત્રણ છે.

અને જેમ જીભ પડેલા દાંતની સાથે વારંવાર ટકરાય છે,
મન પણ જ્યાંથી રોકવામાં આવે છે, ત્યાં જ ચક્કર કાપવા લ

એક વાર લંડનના એક સાધારણ એવા દુકાનદારે
લંડનમાં સનસનાટી ફેલાવી દીધી હતી. એણે પોતાના 'શો-વિન
એક કાળું કપડું લટકાવ્યું હતું. એ કાળા પડદાની વચમાં એક
એવો છેદ હતો અને એ છેદની પાછળ મોટા-મોટા અક્ષરોમાં
હતું "ઝાંખવા માટેની મનાઈ છે."

પછી તો બસ આવાગમન બધું ઠપ્પ થઈ ગયું હતું.

લોકોની ભીડ બહાર વધતી જ જતી હતી.

કલાકો સુધી ભીડમાં ધક્કા ખાઈને પણ લોકો એ છેદ
પહોંચવાની કોશિશ કરતા હતા.

ખરેખર તો, છેદમાં ઝાંખવાથી તૌલિયાંના સિવાય કાંઈ
બીજું નજરે ચડતું નહોતું. એ તૌલિયાંની એક નાની એવી દુકાન
અને, એ તૌલિયાંના વિજ્ઞાપનની એક રામબાણ વિધિ હતી.

આમ જ મનુષ્ય પોતે જ, પોતાના મનની સાથે કરીને પો
જ ફસાવી લે છે.

એટલા માટે, निषेध, विरोध अने दमनथी हंमेशां सा
रहेवानी जरुर छे.

રજનીશના પ્ર

તા. ૧-૧૦-

[પ્રતિ: મા યોગલક્ષ્મી, મુંબઈ]

સત્ય શબ્દાતીત છે

પ્રિય યોગ લક્ષ્મી,

વિટ. વિટ્ગેન્સ્ટીને આટલે સુધી કહ્યું છે, “જે કહી શકાય નહિ, એને કહેવું ન જોઈએ.” (That which cannot be said, must not be said).

કાશ! આ વાત માનવામાં આવી હોત તો સત્યના સંબંધમાં વ્યર્થના વિવાદ ન હોત.

કેમ કે, “જે – છે” (that-which-is)એને કહી શકાતું નથી.

હા, જે કાંઈ પણ કહી શકાય છે, તે એ નથી, નથી હોઈ શકતું કે જે છે.

सत्य शब्दातीत है.

એટલા માટે સત્યના સંબંધમાં મૌન જ ઉચિત છે.

પણ મૌન અતિ કઠણ છે.

મન એને પણ કહેવા ઇચ્છે છે, કે જે કહી શકાતું નથી.

અસલમાં મન જ મૌનમાં અંતરાય છે.

મૌન અ-મન (no-mind)ની અવસ્થા છે.

એક ઉપદેશક નાનાં બાળકોમાં બોલવા માટે આવ્યો હતો.

એણે બોલવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં બાળકોને પૂછ્યું, આટલા હોશિયાર બાળકો અને બાળાઓની સમક્ષ કે જેઓ તમારી પાસે એક સારા ભાષણની અપેક્ષા રાખે છે, તમે શું બોલશો કે જો તમારી પાસે બોલવા માટે કાંઈ પણ ન હોય?”

એક નાના બાળકે કહ્યું, “હું મૌન રહીશ.” (I would keep quiet.)

“हुं मौन रहीश”— आ सत्यना प्रयोगने माटे एक नाना बाळक जेवी सरळता आवश्यक छे.

રજનીશના પ્રણામ

તા. ૫-૯-૧૯૭૦

[પ્રતિ: મા યોગ લક્ષ્મી, મુંબઈ]

૫

નેતિ નેતિ...ની સાધના

પ્યારી કુસુમ,

પ્રેમ.

સત્ય શું છે?

પરિભાષામાં જે આવી જાય છે, સીમામાં સીમિત તે તો નથી.

એટલા માટે પરિભાષાઓ હારી.

વ્યાખ્યાઓ હારી.

વ્યાખ્યાઓ મનના ખેલ છે.

વ્યાખ્યાઓ વિચારનું સર્જન છે.

સત્ય જે છે તે મનની પાર છે.

જેમ, લહેરો તળાવની શાંતિથી હંમેશાં અપરિચિત રહે છે; તેવી જ રીતે વિચાર પણ અસ્તિત્વ સાથે ક્યારેય પરિચિત નથી થઈ શકતા, કેમ કે જ્યારે લહેરો હોય છે, ત્યારે એના જ કારણે તળાવ શાંત નથી હોતું અને જ્યારે તળાવ શાંત હોય છે, ત્યારે એની શાંતિના કારણે જ લહેરો નથી હોતી.

પછી, જે છે, એને જાણવાનું છે.

એની વ્યાખ્યા એને જાણવા કરતાં ઘણી ભિન્ન વાત છે.

પરંતુ, વ્યાખ્યા ધોખો આપી શકે છે

ખેતરોમાં જેવી રીતે નકલી ચાડિયા ઊભા કરાય છે, અસલી માણસનાં કપડાં પહેરાવીને, એવી જ રીતે શબ્દ સત્યોના નકલી ચાડિયા બની જાય છે.

સત્યના શોધકે શબ્દોથી સાવધાન થવાની જરૂર છે.

શબ્દ સત્ય નથી.

सत्य शब्द नथी.

— छे अनुभूति.

एना सुधी पहोंचवानो मार्ग छे: नेति, नेति (न आ, न पेलुं).

વ્યાખ્યાઓને કાપો.
પરિભાષાઓને કાપો.
શાસ્ત્રોને કાપો.
સિદ્ધાંતોને કાપો.
કહો: નેતિ, નેતિ. (Not this, not that).
પછી સ્વ-પરને કાપો.
કહો: નેતિ, નેતિ.
अने त्यारे — निपट शून्यमां जे प्रगट थाय छे, ए ज सत्य छे.
કેમ કે, બસ એ જ છે અને શેષ બધું સ્વપ્ન છે.
કપિલને પ્રેમ.
અસંગને આશિષ.

રજનીશના પ્રણામ
તા. ૨૬-૧૧-૧૯૭૦

[પ્રતિ: શ્રીમતી કુસુમ, લુધિયાણા]

[illegible]

[illegible]

પ્રિય આનંદમુનિ,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] (transformation) [illegible]

[illegible]

[illegible] મહારાજ

તા. [illegible]

[પ્રતિ. સ્વામી આનંદમુનિ, અમદાવાદ]

(Not this, not that)

૭

સ્વયંનું રૂપાંતરણ જ તપશ્ચર્યા છે

પ્રિય આનંદમૂર્તિ,

પ્રેમ. હું પાછો ફરીશ જ.

મારી આંખો તારી પાછળ જાયાની માફક જ લાગેલી રહેશે. ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી તારી સ્વયંની આંખો નથી ખૂલતી.

એ સૌભાગ્ય ક્ષણ દૂર તો નથી — નિકટ જ છે અને છતાં પણ દૂર છે, એવી જ રીતે કે જેમ પર્વતનાં શિખરો જોતાં તો પાસે લાગે, પણ ચડતાં તો ખૂબ દૂર દેખાવા લાગે છે.

અંતર સ્થાનમાં નથી — ચડાણમાં છે.

મુશ્કેલ સ્તર-પરિવર્તનની છે.

પરંતુ તે ખીણોમાંથી જે અસત્યની યાત્રા આરંભ કરે છે, એ જ સત્યના શિખર સુધી ક્યારેય નથી પહોંચતો.

એ તો માર્ગમાં ખોવાઈ જાય છે, પડી જાય છે.

એ તો માર્ગમાં જ નિર્જરાને ઉપલબ્ધ થઈ જાય છે.

इसलिए, चलते हैं कोई दूसरे—और पहुँचते हैं कोई दूसरे

સ્વયંના આ પ્રતિક્રમણમાં જ મુશ્કેલી છે.

એ જ તપ છે — એ રૂપાંતરણ (transformation) જ તપશ્ચર્યા છે.

રજનીશના પ્રણામ
તા. ૨૬-૧-૧૯૭૧

[પ્રતિ: સ્વામી આનંદમૂર્તિ, અમદાવાદ]

વ્યાખ્યાઓને કાપો.
પરિભાષાઓને કાપો.
શાસ્ત્રોને કાપો.
સિદ્ધાંતોને કાપો.
કહો: નેતિ, નેતિ. (Not this, not that).
પછી સ્વ-પરને કાપો.
કહો: નેતિ, નેતિ.
અને ત્યારે — निपट शून्यमां जे प्रगट थाय छे, ए ज सत्य छे.
કેમ કે, બસ એ જ છે અને શેષ બધું સ્વપ્ન છે.
કપિલને પ્રેમ.
અસંગને આશિષ.

રજનીશના પ્રણામ
તા. ૨૬-૧૧-૧૯૭૦

[પ્રતિ: શ્રીમતી કુસુમ, લુધિયાણા]

'રજનીશ'ની વાચન સામગ્રી.

૧. ગીતા દર્શન – રજનીશજીના ગીતા પરના પ્રવચનોમાંથી શબ્દશઃ અધ્યાય પહેલાં પ્રથમ પ્રવચનથી

૨. મહાવીર સૂત્રસાર – મહાવીરવાણી પરના ૧૯૭૨ના પર્યુષણ વ્યાખ્યાન માળા પ્રવચનોનો ક્રમશઃ સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૩. તાઓ-નવનીત – લાઓત્સે ઉપરના વ્યાખ્યાનોમાંથી સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૪. ઉપનિષદ અમૃત – શિબિરોમાં અપાયેલાં ઉપનિષદો ઉપરના પ્રવચનોનો સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૫. વિજ્ઞાન ભૈરવ તંત્ર – ૧૧૨ ધ્યાનની વિધિઓ ક્રમશઃ

૬. સાધક પાથેય – સાધકોની સાધનાને લગતી સમસ્યોના પ્રશ્નોના ઉત્તરો. મુખ્યતઃ રજનીશજી પાસેથી અથવા તો સ્વામી યોગ ચિન્મય દ્વારા.

૭. મુલાકાતો – (અ) રજનીશજીની અન્ય વ્યક્તિઓએ લીધેલી મુલાકાતોમાંનો વાર્તાલાપ
(બ) સંપાદકોએ અન્ય વ્યક્તિઓની લીધેલી મુલાકાતોમાંનો વાર્તાલાપ.

૮. પુસ્તક પરિચય યા સમીક્ષા – રજનીશજીના તેમજ અન્ય વિભૂતિઓ standrad આધ્યાત્મિક પુસ્તકોનો પરિચય અથવા સમીક્ષા.

૯. પ્રવૃત્તિ સમાચાર – N.S.I. (નવ સંન્યાસ આંતરરાષ્ટ્રીય) કેન્દ્રોના, આનંદશિલા અને અન્ય આશ્રમોના, વુડલેન્ડના A.U.M.ના તેમ જ અન્ય કાર્યક્રમો અને પ્રવૃત્તિઓના સમાચાર

૧૦. આલોચનાત્મક લેખો – રજનીશજીના વિચાર, કાર્ય અને પ્રવૃત્તિ ઉપર બુદ્ધિજીવીમાં તેમ જ વિદ્વાન લેખકોએ લખેલાં આલોચનાત્મક લેખો.

ટૂંક સમયમાં શરૂ થતું ગુજરાતી સામ

રજનીશ

ભગવાન શ્રી રજનીશ પ્રેરિત

આધ્યાત્મિક આંદોલન માટેનું પાક્ષિક સંકલન

પાના–૧૬ : સાઈઝ–ડેમી ૧/૪ (મરાઠી યોગદીપની

છૂટક નકલની કિંમત=૬૫ પૈસા

વર્ષમાં બે વિશેષાંકો—૧૧ મી ડિસેમ્બર અને ૨૧

પાના ૩૨

છૂટક નકલની કિંમત રૂા. સવા.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પંદર

- **તંત્રીઓ**—સાધ્વી યોગ ગુણા અને મા આનંદ
- **કાર્યકારી સંપાદક**—સ્વામી ગોવિંદ ચૈતન્ય
- **વ્યવસ્થાપક**—સ્વામી યોગ સિદ્ધાર્થ (મુંબઈ)
- **પ્રકાશક**—સાધુ આનંદસાગર આનંદ શિલા ફાઉ

વતી

- **સંપર્ક સાધવાનું સ્થળ**

વ્યવસ્થાપક, **'રજનીશ'**
૫/૬૪, બોરબે મ્યુન્સુલ ચેમ્બ
૧૯, હમામ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ
મુંબઈ–૧

'રજનીશ'ની વાચન સામગ્રી.

૧. ગીતા દર્શન – રજનીશજીના ગીતા પરના પ્રવચનોમાંથી શબ્દશઃ અધ્યાય પહેલાં પ્રથમ પ્રકરણથી

૨. મહાવીર સૂત્રસાર – મહાવીરવાણી પરના ૧૯૭૨ના પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા પ્રવચનોનો ક્રમશઃ સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૩. તાઓ-નવનીત – લાઓત્સે ઉપરના વ્યાખ્યાનોમાંથી સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૪. ઉપનિષદ અમૃત – શિબિરોમાં અપાયેલાં ઉપનિષદો ઉપરના પ્રવચનોનો સંક્ષિપ્ત અનુવાદ

૫. વિજ્ઞાન ભૈરવ તંત્ર – ૧૧૨ ધ્યાનની વિધિઓ ક્રમશઃ

૬. સાધક પાથેય – સાધકોની સાધનાને લગતી સમસ્યાઓના પ્રશ્નોના ઉત્તરો. સ્વરૂપતઃ રજનીશજી પાસેથી અથવા તો સ્વામી યોગ ચિન્મય દ્વારા.

૭. મુલાકાતો – (અ) રજનીશજીની અન્ય વ્યક્તિઓએ લીધેલી મુલાકાતોમાંનો વાર્તાલાપ
(બ) સંપાદકોએ અન્ય વ્યક્તિઓની લીધેલી મુલાકાતોમાંનો વાર્તાલાપ.

૮. પુસ્તક પરિચય યા સમીક્ષા – રજનીશજીના તેમજ અન્ય વિભૂતિઓ standard આધ્યાત્મિક પુસ્તકોનો પરિચય અથવા સમીક્ષા.

૯. પ્રવૃત્તિ સમાચાર – N.S.I. (નવ સંન્યાસ આંતરરાષ્ટ્રીય) કેન્દ્રોના, આનંદશિલા અને અન્ય આશ્રમોના, વુડલેન્ડના A.U.M.ના તેમ જ અન્ય કાર્યક્રમો અને પ્રવૃત્તિઓના સમાચાર.

૧૦. આલોચનાત્મક લેખો – રજનીશજીના વિચાર, કાર્ય અને પ્રવૃત્તિ ઉપર બુદ્ધિજીવીઓ તેમ જ વિદ્વાન લેખકોએ લખેલાં આલોચનાત્મક લેખો.

ટૂંક સમયમાં શરૂ થતું ગુજરાતી સામયિક

રજનીશ

ભગવાન શ્રી રજનીશ પ્રેરિત

આધ્યાત્મિક આંદોલન માટેનું પાક્ષિક સંકલન

પાના-૧૬ : સાઈઝ-ડેમી ૧/૪ (મરાઠી યોગદીપની સાઇઝનું)

છૂટક નકલની કિંમત=૬૫ પૈસા

વર્ષમાં બે વિશેષાંકો—૧૧ મી ડિસેમ્બર અને ૨૧ માર્ચના

પાના ૩૨

છૂટક નકલની કિંમત રૂા. સવા.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પંદર

- **તંત્રીઓ**—સાધ્વી યોગ ગુણા અને મા આનંદ સરોજ
- **કાર્યકારી સંપાદક**—સ્વામી ગોવિંદ ચૈતન્ય
- **વ્યવસ્થાપક**—સ્વામી યોગ સિદ્ધાર્થ (મુંબઈ)
- **પ્રકાશક**—સાધુ આનંદ સાગર આનંદ શિલા ફાઉન્ડેશન

વતી

- સંપર્ક સાધવાનું સ્થળ :—

વ્યવસ્થાપક, 'રજનીશ'
૫/૬૪, બાર્બે મ્યુન્સુલ ચેમ્બર્સ
૧૬, ઇમામ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ
મુંબઈ-૧

ભગવાન શ્રી રજનીશ પરિચય પુસ્તિકા ગ્રંથમાળા

લોકપ્રિય થયેલી આ ગ્રંથમાળાની શ્રેણીની વિશિષ્ટતા એ છે કે રજનીશજીના મોટાં પુસ્તકોને એક કે બે રૂપિયાની સીરીઝમાં સાતત્યમાં આપીને ખરીદનારને સસ્તી કિંમતમાં તેમનું સાહિત્ય પૂરું પાડવાનો છે.

આ શ્રેણીમાં રજનીશનું "મૈં કહતા આંખન દેખી" નામનું પુસ્તક પૂરું થઈ ગયું છે. તેની નીચે મુજબની ચાર પુસ્તિકાઓ બહાર પડી છે વધુમાં મૂળ પુસ્તકમાં નથી તેવી કેટલીક ઉપયોગી વાતો જેવી કે તિબેટના લામા કર્મપાની મુલાકાત, રજનીશજીના જ્ઞાનના દિવસના રહસ્યની વાત—મૌલશ્રી (બકુલ) વૃક્ષની વાત, રજનીજી સાથે સંકળાયેલી સંસ્થાઓ—જીવન જાગૃતિ કેન્દ્ર, નવ સંન્યાસ આંતરરાષ્ટ્રીય, ઓમ (Association for Understanding Meditation) અને આનંદ શિલાનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. તદુપરાંત એમના પત્રો અને ચાર સાધકોનો પરિચય આપ્યો છે. છતાંય આના પૂરા સેટની કિંમત રૂ. પાંચ છે.

ભાગ-૧ સ્વાનુભવની કસોટીએ
ભાગ-૨ પાછલાં જન્મનું રહસ્યોદ્‌ઘાટન
ભાગ-૩ એક તરફ ધર્મનું રહસ્યોદ્‌ઘાટન
ભાગ-૪ હું જલદીમાં છું.

આ શ્રેણીનું બીજું પુસ્તક છે—<u>મહાવીર વાણી</u> જેની અત્યાર સુધીમાં પાંચ પુસ્તિકાઓ થઈ છે. આમાં महावीर वाणी નામના હિંદી પુસ્તકના પહેલાં પાંચ પ્રવચનો આવે છે. છઠ્ઠું પ્રવચન જે છપાય છે તે ટૂંક સમયમાં બહાર પડશે. આ દરેકની કિંમત ફક્ત એક રૂપીયો છે. તે પછીના પ્રવચનો બે બે પ્રવચનો એક સાથે છપાઇને રૂપીયા બેની પુસ્તિકાઓના રૂપમાં મળશે. આખું પુસ્તક છપાઈ જતાં તેનો આખો સેટ ગુજરાતીમાં ફક્ત રૂ. અઢારમાં મળશે. આમાં પણ મૂળ પુસ્તકમાં નથી તેવા પત્રો અને સાધકો-સંન્યાસી-ઓના પરિચય વાંચવા મળશે. અત્યાર સુધીની પુસ્તિકાઓ નીચેમુજબ છે.

ભાગ-૧ દિવ્યલોકની ચાવી
ભાગ-૨ ભાવ જગતનાં રહસ્ય

ભાગ-૩ શરણ સ્વીકારું છું હું તમારું
ભાગ-૪ ધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ મંગલ છે
ભાગ-૫ અહિંસા છે ધર્મનો પ્રાણ
ભાગ-૬ સંયમ છે સેતુ આત્મ-મિલનનો (પ્રેસમાં)

આ શ્રેણીનું ૩ જું પુસ્તક છે મહાવીર: મારી દૃષ્ટિએ. ...પુસ્તકનો પહેલો ભાગ બહાર પડ્યો છે. જેની કિંમત રૂ. બે છે. ...હિંદી પુસ્તક महावीर मेरी दृष्टि में જે ડેમી સાઇઝના લગભગ ... પાનાનું છે તે આ શ્રેણીમાં અંદાજે બારથી તેર ભાગમાં બે-બે ...ાની પુસ્તિકાના રૂપમાં મળી જશે. આમ ઘણાં પત્રો અને ...ાસી સાધકોના પરિચય એ એનું વિશિષ્ટ આકર્ષણ છે. વધુમાં ...રાતી આવૃત્તિમાં દરેક પ્રવચન અને દરેક પ્રશ્નના ઉત્તરના વિષયનું ...ગીકરણ કરીને ઉપ-શીર્ષકો આપીને તેમ જ દરેકનું એક શીર્ષક આપીને નાના નાના પ્રકરણોના રૂપમાં લઈને સાધકો ... વધુ ઉપયોગી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

આ શ્રેણીનું ૪ થું પુસ્તક છે-હું મૃત્યુ શીખવાડું છું આની ...રે તો એક જ પુસ્તિકા જીવનના મંદિરમાં દ્વાર છે મૃત્યુનું ...ર પડી છે. પરંતુ મૂળ હિંદી પુસ્તકના કુલ પંદર પ્રવચનોને ...પછીની પુસ્તિકાઓમાં બે-બે પ્રવચનોને ભેગાં લઈને રૂ બેની ...તની શ્રેણીમાં કુલ રૂ. પંદરની કિંમતમાં આખો સેટ બહાર પડશે.

આ ગ્રંથમાળા નિયમિત રીતે ઘેર બેઠાં મેળવવા માટે આપ ... સભ્ય થઈ શકો છો. તે માટે રૂ. વીસનું લવાજમ રાખવામાં ...ું છે. આમાં આપને રૂ. ચોવીસની કિંમતની પુસ્તિકાઓ મળશે. વધુમાં આપ આ પ્રવૃત્તિના વિકાસમાં મદદરૂપ થવા ઇચ્છો તો આપના મિત્રોને તથા જાહેર લાયબ્રેરીઓ, સ્કૂલો, કૉલેજો વગેરેની ...બ્રેરીઓને ભેટ લવાજમો આપીને વધુ સહકાર આપી શકો છો.

આ માટેનું સંપર્ક સ્થાન :—

...મી ગોવિંદ ચૈતન્ય ... જ્ઞાનોદય પ્રકાશન, ..., ડૉ. એસ. એમ. રાવ રોડ, ...ડી, લાલબાગ, મુંબઈ-૧૨.	સ્વામી ગોવિંદ ચૈતન્ય સંપાદક-"રજનીશ" (ગુજરાતી ... ૮, બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બિલ્ડીંગ, ... સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ-૧

ભગવાન શ્રી રજનીશ પરિચય પુસ્તિકા ગ્રંથમાળા

લોકપ્રિય થયેલી આ ગ્રંથમાળાની એકબીજી વિશિષ્ટતા એ છે કે રજનીશજીના મોટાં પુસ્તકોને એક કે બે રૂપિયાની સીરીઝમાં સાંકળમાં વહેંચીને ખરીદનારને સસ્તી કિંમતમાં તેમનું સાહિત્ય પૂરું પાડવાનો છે.

આ શ્રેણીમાં રજનીશનું "मैं कहता आंखन देखी" નામનું પુસ્તક પૂરું થઈ ગયું છે. તેની નીચે મુજબની ચાર પુસ્તિકાઓ બહાર પડી છે વધુમાં મૂળ પુસ્તકમાં નથી એવી કેટલીક ઉપયોગી વાતો જેવી કે તિબેટના લામા કર્મપાની મુલાકાત, રજનીશજીના જ્ઞાનના દિવસના બનાવની વાત—મૌલશ્રી (બકુલ) વૃક્ષની વાત, રજનીજી સાથે સંકળાયેલી સંસ્થાઓ—જીવન જાગૃતિ કેન્દ્ર, નવ સંન્યાસ આંતરરાષ્ટ્રીય, ઓમ (Association for Understanding Meditation) અને આનંદ શિલાનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. તદુપરાંત એમના પત્રો અને ચાર સાધકોનો પરિચય આપ્યો છે. છતાંય આના પૂરા સેટની કિંમત રૂ. પાંચ છે.

ભાગ-૧ સ્વાનુભવની કસોટીએ
ભાગ-૧ પાછલાં જન્મનું રહસ્યોદ્‌ઘાટન
ભાગ-૩ એક તરહ ધર્મનું રહસ્યોદ્‌ઘાટન
ભાગ-૪ હું જલદીમાં છું.

આ શ્રેણીનું બીજું પુસ્તક છે—મહાવીર વાણી જેની અત્યાર સુધીમાં પાંચ પુસ્તિકાઓ થઈ છે. આમાં महावीर वाणी નામના હિંદી પુસ્તકના પહેલાં પાંચ પ્રવચનો આવે છે. છઠ્ઠું પ્રવચન જે છપાય છે તે ટૂંક સમયમાં બહાર પડશે. આ દરેકની કિંમત ફક્ત એક રૂપીયો છે. તે પછીના પ્રવચનો બે બે પ્રવચનો એક સાથે છપાઈને રૂપીયા બેની પુસ્તિકાઓના રૂપમાં મળશે. આખું પુસ્તક છપાઈ જતાં તેનો આખો સેટ ગૂજરાતીમાં ફક્ત રૂ. અઢારમાં મળશે. આમાં પણ મૂળ પુસ્તકમાં નથી તેવા પત્રો એને સાધકો-સંન્યાસી-ઓના પરિચય વાચવા મળશે. અત્યાર સુધીની પુસ્તિકાઓ નીચેમુજબ છે.

ભાગ-૧ દિવ્યલોકની ઝાંખી
ભાગ-૨ ભાવ જગતનાં રહસ્ય

ભગવાન શ્રી રજનીશ પરિચય પુસ્તિકા ગ્રંથમાળા

[illegible]

[illegible] (Association for Understanding Meditation) [illegible] પરિચય [illegible] છે.

ભાગ-૧ સ્વાનુભવની કસોટીએ
ભાગ-૨ [illegible] જન્મનું [illegible]
ભાગ-૩ એક નવા ધર્મનું [illegible]
ભાગ-૪ હું નજરોમાં છું.

આ શ્રેણીનું બીજું પુસ્તક છે—મહાવીર વાણી જેની ચાર ભાગમાં પાંચ પુસ્તિકાઓ થઈ છે. આમાં મહાવીર વાણી [illegible] પુસ્તકના પહેલાં પાંચ પ્રવચનો આવે છે. છઠ્ઠું પ્રવચન છપાય છે તે ટૂંક સમયમાં બજાર પડશે. આ દરેકની કિંમત ફક્ત ૬ રૂપીયો છે. તે પછીના પ્રવચનો બે બે પ્રવચનો એક સાથે છપાઈને [illegible] બેની પુસ્તિકાઓના રૂપમાં મળશે. આખું પુસ્તક છપાઈ જતાં [illegible] આખો સેટ ગુજરાતીમાં ફક્ત રૂ. અઢારમાં મળશે. આમાં પણ [illegible] પુસ્તકમાં નથી તેવા પત્રો અને સાધકો-સંન્યાસીઓના પરિચય [illegible] મળશે. અત્યાર સુધીની પુસ્તિકાઓ નીચેમુજબ છે.

ભાગ-૧ દિવ્યલોકની ચાવી
ભાગ-૨ ભાવ જગતનાં રહસ્ય

(અનુસંધાન : ટાઈટલ પેજ ૪ નું ચાલુ)

પણ એની એમને ફિકર નથી. જ્યારે રજનીશજી ધ્યાનમાં ઊંડા જતા સાધકો અને સંન્યાસીઓને આગળ વધારવાના ગહન કાર્યમાં લાગ્યા છે, ત્યારે તેમણે સેક્રેટરી તરીકેનું જે કપરું કામ એમને સોંપેલું છે તેને તેઓ અત્યંત આનંદથી, સહજતાથી અને કુશળતાપૂર્વક વહન કરી રહ્યા છે. એમના માટે કોઈ કામ એ કામ નથી રહ્યું, પણ પ્રત્યેક કાર્ય આનંદ જ બની ગયું છે. રજનીશજી તેમને મન વ્યક્તિ નથી, પણ પરમાત્મા જ છે. એ પરમાત્માના હાથમાં એમણે પોતાની જાતને વહેતી મૂકી દીધી છે. પોતે કશું નથી કરતા બધું થઈ રહ્યું છે. સાથે સાથે સાક્ષીની એક અનુભૂતિ ઊંડી થતી જતી અનુભવી રહ્યા છે.

રજનીશજીને પ્રથમ વાર ૧૯૬૫માં તેમના કોંગ્રેસ હાઉસના મહિલા વિભાગમાં ગોઠવાયેલાં પ્રવચન વખતે નિકટથી જોવાની તક મળી. પ્રથમ દર્શનમાં જ ભવોભવના સંબંધની આત્મીયતાની ઊંડી અસર થઈ. પછીનાં વર્ષોમાં રજનીશજી તેમના ઘરે અવાર-નવાર ઊતરતા. એ દરમ્યાન એમનું અંગત કામ કરતાં કરતાં પરિચય વધતો જાય છે. એક વાર રજનીશજીના ભોજનમાં, શાકમાં અતિ અલ્પ માત્રામાં મરચું પડી ગયેલું રજનીશજી કહે છે કે શાકમાં મરચું છે. લક્ષ્મી બહેન ત્રણ વાર ચાખીને ઇન્કાર કરે છે. છેવટે રસોઇયાને પૂછતાં કબૂલ પડે છે કે વાત બરાબર છે. રજનીશજીને પૂછે છે કે તમને કેમ ખબર પડી? "તને પણ એનો ક્યારેક ખ્યાલ આવશે"—આવો જવાબ તેઓ આપે છે.

નારગોલની છેલ્લી શિબિર — લક્ષ્મીબહેન માટે તો એ પહેલી અને છેલ્લી નીવડી છે — તેમાં આનો ખ્યાલ આવે છે. એ વખતના બીજા કેટલાક બનાવો પણ જીવનનું રૂપાંતરણ કરવામાં ઉપયોગી થયા. ધ્યાન કરતાં કરતાં જ શરીરે એટલું બધું હલકાપણું અનુભવ્યું કે ટ્રાઉઝર્સ વગેરે તંગ કપડાં છૂટી ગયાં અને લુંગી અને ઝભ્ભા જેવાં ઢીલાં કપડાં પહેરવાનું શરૂ થયું. ત્રણ દિવસ દરમ્યાન આનંદનો

(અનુસંધાન ટાઈટલ : પેજ ૨ જા પાને)